

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, «Ο ΑΡΤΟΣ Ο ΖΩΝ»*

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡ. ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΑΡΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΙΠΝΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΙΝΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ

1. 'Ο "Αρτος κατά την Καινήν Διαθήκην.

Κατά τήν Κ.Δ. ὁ Θεὸς εἶναι ὁ χορηγὸς τοῦ ἄρτου (2 Κορ. 9,10). Ἡ ἔκφρασις «τρώγει ἄρτον» (Μάρκ. 3,20:14,1) σημαίνει τὸ πλήρες γεῦμα, ἐνῶ ἡ τοιαύτη «περισσεύω ἄρτου» (Λουκ. 15,17) δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς «πληροῦμαι παντὸς ἀγαθοῦ». Ἡ βρωσις τοῦ ἄρτου καὶ ἡ πόσις τοῦ οἴνου ἦτο ἐνδειξις ὑγιоῦς, σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, ἀνθρώπου. Ἡ ἀποχὴ δὲ ἀπ' αὐτῶν ἔδιδε τὴν ἀντίθετον ἐντύπωσιν (Ματθ. 11,18).

Κατὰ τὸ Ματθ. 12,3-4 οἱ Μαθηταὶ ἔτιλλον σιτάχυας διὰ νὰ φάγουν τὸν σπόρον τοῦ σίτου. Ἡ συνήθεια αὕτη ἦτο γνωστὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ (Δευτ. 23,25)¹ καὶ δὲν ἀπηγορεύετο, ἤρχει μόνον νὰ μὴ ἐθέριζον ποσότητες τούτων.

Εἰδικώτερον ὁ Κύριος πολλάκις ὠμίλησε περὶ τοῦ ἄρτου, δι' ὃ καὶ συχναίς ὁ μελετητὴς εὐρίσκειται πρὸ τοῦ προβλήματος περὶ τοῦ ἀν' ὃ Ἰησοῦς ἐνοῶ πάντοτε τὸν ὑλικὸν ἄρτον, ἢ ἐν ταύτῳ ὑπονοῶ καὶ τὸν εὐχαριστιακὸν τοιοῦτον, τ.ἐ. τὸ Σῶμά του.

Κατὰ τοὺς Πειρασμοὺς ὁ Ἰησοῦς, μὴ ἀρνούμενος τὴν ἀξίαν τοῦ ὑλικοῦ ἄρτου ὡς συντηρητικοῦ παράγοντος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, θεωρεῖ ὡς πρωταρχικῆς σημασίας διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (Ματθ. 4, 3-4: πρβλ. Δευτ. 8,3). Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν ὀνομάζει «ἄρτον» τοῦ ὁποίου δὲν πρέπει νὰ στερηθῶσι τὰ τέκνα (=οἱ Ἰουδαῖοι), χωρὶς ν' ἀποκλειῶνται τοῦ χορτασμοῦ ἐξ αὐτοῦ καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ καθ' ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τοὺς ἐκζητοῦντας τὴν πνευματικὴν τροφήν δὲν θὰ δώσῃ λίθον ἀλλ' ἄρτον διὰ νὰ τραφοῦν (Ματθ. 15,24-27: 7,9). Οὐχ ἤττον, ὁ Ἰησοῦς προτρέπει ὅπως οἱ ἄνθρωποι ζητοῦν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εἰς αὐτοὺς χορηγήσιν τοῦ «ἄρτου τοῦ ἐπιουσίου» (Ματθ. 6,11). Διδάσκων τοὺς Μαθητάς του ὅπως ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ συνιστᾷ εἰς αὐτοὺς ὅπως, ὀδεύοντες πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀμηδὲν αἰρωσι ... μὴδὲ ἄρτον» ὡς ἀπαραίτητον τροφήν (Μάρκ. 6,8: Λουκ. 9,3). Διὰ τὰς μεταξὺ τῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 906 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. B o n n a r d P., L' Evangile selon Saint Matthieu, Neuchâtel 1963, σ. 172.

ἀνθρώπων σχέσεις, ἢ ἱκανοποιήσις τοῦ αἰτήματος χορηγήσεως ἢ δανεισμοῦ ἄρτου μεταξὺ φίλων, θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη ὑπὸ τοῦ Κυρίου (Λουκ. 11,5).

Διὰ πέντε ἄρτων, τοὺς ὁποίους οἱ μαθηταὶ εἶχον προμηθευθῆ διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῶν, ἐχόρτασεν ὁ Κύριος θαυματουργικῶς τοὺς πεντακισχιλίους ἐν τῇ ἐρήμῳ². Τὴν πρόθεσιν δὲ τῶν μαθητῶν ὅπως μεταβῶσι διὰ τὴν προμήθειαν ἄρτων, ἐλέγχει ὁ Ἰησοῦς ὑπενθυμίζων εἰς αὐτοὺς τὸν χορισμὸν τῶν πεντακισχιλίων, ἐν ταύτῳ δὲ λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ζύμης, ἥτις ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῦ, ἐπιστᾶ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν ὅπως ἀποφεύγωσι τὴν κακὴν ζύμην, ἥτοι τὴν διδασκαλίαν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων (Ματθ. 16,5-12).

Περὶ ἀζύμων σπανίως γίνεται λόγος ἐν τῇ Κ.Δ. Ἐν Ματθ. 26,17: Μάρκ. 14,1: Λουκ. 22,1.7. Πραξ. 12,3:20,6, ἀπαντῶμενος ὁ ἄρτος χρησιμοποιεῖται περὶ τῆς μετὰ τοῦ Πάσχα συμπιπτούσης ἐορτῆς τῶν Ἀζύμων.

Τοῦναντίον, ὁ ἄρτος «ζύμη» ἀπαντᾷ 11 φορές ἐν τῇ Κ.Δ. ὑπὸ διττῆν ἔννοιαν. Εἰδικώτερον, ὁ Ἰησοῦς, χρησιμοποιοῦν τὸν ἄρτον, ὑποδηλοῦν τὴν διεισδυτικὴν καὶ ἀφομοιωτικὴν δύναμιν ἐπὶ ἀλλοτρίας ὕλης τῆς ζύμης, διὰ νὰ καταστήσῃ καταληπτὸν εἰς τοὺς ἀκροατάς του τὸ γεγονός καθ' ὃ, ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ κηρύγματός του διεισδύει καὶ ἀφομοιώνει τὸ ἀνθρώπινον φύραμα καθιστῶσα τοῦτο μέτοχον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Ρωμ. 11,16: «εἰ ἀπαρχὴ ἁγία καὶ τὸ φύραμα»). Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἡ ζύμη εἶναι τι τὸ ἀγαθὸν ὡς εἰκονίζουσα τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἡ μόνη περίπτωσις ἐν τῇ Κ.Δ. καθ' ἣν ἡ ζύμη θεωρεῖται ὡς τι τὸ ἀγαθὸν καθ' ὅτι, ὡς γράφει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, «ζύμη αἰεὶ παρὰ ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς φαυλότητος καὶ ἁμαρτίας εἰς τύπον παραλαμβάνεται» (Ὁμιλία Πασχάλιος 19,249. M.P.G. 77, 824C). Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὁ Ἰησοῦς προέτρεψε τοὺς μαθητάς του ν' ἀποφεύγωσι τὴν «ζύμην» τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, τ.ἔ. τὴν ὑποκρισίαν (Ματθ. 16,11-12. Μάρκ. 8,15. Λουκ. 12,1).

Ὁ Παῦλος χρησιμοποιοεῖ τὴν εἰκόνα τῆς ζύμης, κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν Ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν καὶ συνιστᾷ εἰς τοὺς Κορινθίους νὰ ἀπέχουν τῆς «παλαιᾶς ζύμης» ἥτοι «τῆς κακίας καὶ πονηρίας» παραμένοντες οὕτω «ἄζυμοι» ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὡς γνωστὸν, κατὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα ἀπηγορεύετο ἡ ὑπαρξίς τῆς ζύμης. Κατ' ἀναλογίαν, οἱ χριστιανοὶ οἱ ζῶντες ἐν τῇ περιόδῳ τοῦ νέου καὶ αἰωνίου Πάσχα τοῦ ἐγκαινισθέντος διὰ τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, ὀφείλου ν' ἀπέχουν τῆς «παλαιᾶς ζύμης» καὶ νὰ ζῶσιν «ἄζυμοι» ἥτοι ἐν «εὐλικρινεῖα καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Κορ. 5,6-8).

2. Τὰ Δεῖπνα κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἰουδαίων τῶν περὶ τὴν Κ.Δ. χρόνων, οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχωσι δεῖπνον ὄφειλον προηγουμένως νὰ λάβωσι καθαρτήριον

2. Ματθ. 15,33-36: 14,17-19: Μάρκ. 6,38-39: Λουκ. 9,13,

λουτρὸν (Λουκ. 11,37), ἢ τοῦλάχιστον νὰ πλύνωσι τὰς χεῖρας (Ματθ. 15,2). Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸ αὐτὸ δεῖπνον ἐδήλου φιλίαν μεταξύ τῶν συνδαιτυμόνων (Ματθ. 9,11: Μάρκ. 2,6: Λουκ. 5,30), ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς τάξεως προέλευσιν τούτων³. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι πρέπει νὰ προσκαλῶνται καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες λόγῳ τῆς πενίας των δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταποδώσωσι τοῦτο (Λουκ. 14,12-14). Ἡ ἀναμονὴ τοῦ Μεσσιανικοῦ δείπνου ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, βεβαιοῦται ἐν Λουκ. 14,15, καθ' ὃ ὁ ἄγνωστος συνδαιτυμὸν τοῦ Κυρίου ἀναφέρεται εἰς τὴν παρὰ τοῖς ὁμοιοθνήσειν αὐτοῦ ἐπικρατοῦσαν πίστιν, καθ' ἣν ἡ Μεσσιανικὴ ἐποχὴ θὰ ἤρχιζε διὰ δείπνου καὶ θὰ ἦτο παρατεταμένη τις ἑορτὴ⁴. Τὴν πίστιν ταύτην διορθοῖ ὁ Κύριος μεταθέτων τὸ Μεσσιανικὸν δεῖπνον εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εἰς ὃ θὰ μετασχωσιν οἱ Μαθηταί, οὐ μόνον ἐσθιόντες καὶ πίνοντες, ὑπὸ πνευματικῆν ἔνοιαν, ἀλλὰ καὶ κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ⁵. Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι τὰ μόνα ἐδέσματα τὰ μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν⁶ καὶ τοῦ Παύλου (Α' Κορ. 11,23-24) ὡς παρατεθέντα κατὰ τὸν Μυστικὸν δεῖπνον, μὴ ἀποκλειομένων ὅμως καὶ ἄλλων (Ἰωάν. 13,26). Ἀναγνωρίζων ὁ Ἰησοῦς ὅτι μετὰ τῶν συνδαιτυμόνων πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀγάπη, δοκιμάζει βαθυτάτην πικρίαν, ἣν καὶ ἐκφράζει κατὰ τὸν Μυστικὸν δεῖπνον, διότι εἰς τῶν συνανακειμένων αὐτῷ, ὁ Ἰούδας «ὁ τρώγων μετ' αὐτοῦ ἄρτον, ἐπῆρε κατ' αὐτοῦ τὴν πτέρναν αὐτοῦ» (Ἰωάν. 13,18). Κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ἐπιδεικνύει οἰκειότητᾶ πρὸς τὸν Ἰούδα καὶ βάπτων τὸ ψωμίον δίδει εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (Ἰωάν. 13,27).

Μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, κατὰ τὸ δεῖπνον εἰς Ἐμμαούς, ὁ Κύριος εὐλογεῖ καὶ κλᾶ τὸν ἄρτον, ἐν τῇ πράξει του δὲ ταύτη ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν του (Λουκ. 24,30.35), ἐνῶ μετὰ τὴν θαυμαστὴν ἀλείψαν εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Τιβεριάδος οἱ μαθηταί, ἅμα τῇ ἀποβιβάσει των ἐκ τοῦ πλοίου, «βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην καὶ ὄψαριον καὶ ἄρτον» καὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ «ἵνα ἀριστήσωσιν» (Ἰωάν. 21,29).

3. Δεχόμενος τὴν πρόσκλησιν ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἁμαρτωλῶν, ὁ Ἰησοῦς παρέβαινε θεμελιώδεις ραββινικὰς διατάξεις. Δι' ὃ καὶ ἡ ἀντίδρασις ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τῶν Φαρισαίων ἐναντίον τοῦ Κυρίου (πρβλ. Ματθ. 9,11: Μάρκ. 2,16: Λουκ. 5,30).

4. Plummer A., A Critical and Exegetical commentary on the Gospel according to Luke⁶, παρὰ Π. Τρεμπέλα, Ἰπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἀθῆναι 1952, σ. 429.

5. Λουκ. 22,29-30: πρβλ. 13,28. Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ Κύριος ἐδίδαξε περὶ τοῦ Μεσσιανικοῦ Δείπνου τοὺς μαθητάς του κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ἦτοι κατὰ τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν οὐ μόνον ἐδόθη ἡ κατάλληλος εὐκαιρία, ἀλλὰ καὶ ἡ βιωματικὴ κατάστασις τῶν μαθητῶν καθίστα ἐφικτὴν τὴν ἀντίληψιν τοῦ βαθυτέρου νοήματος τῶν λόγων Του.

6. Ματθ. 26,26: Μάρκ. 14,22: Λουκ. 22,19.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

**Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ «ΑΡΤΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ»**

α) Τὸ ἱστορικὸν ὑπόβαθρον.

Ἦσους εὐρισκόμενος ἐν Γαλιλαίᾳ «εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν» (Ματθ. 13,13), «εἶδεν ὄχλον πολὺν καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοὺς ὅτι ἦσαν πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα» (Μαρκ. 6,34) «καὶ ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας θεραπείας ἰᾶτο» (Λουκ. 9,11). Περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας, ἠρώτησε τὸν Φίλιππον: «πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους ἵνα φάγωσιν οὗτοι»; (Ἰωάν. 6,5). Κατὰ τοὺς Συνοπτικοὺς, οἱ μαθηταὶ εἶπον εἰς τὸν Κύριον: «ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρήλθεν· ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα» (Ματθ. 14,15: πρβλ. Μαρκ. 6,36: Λουκ. 9,12). Ἦσους ἀπήντησεν ὅτι οὗτοι πρέπει νὰ δώσουν τροφήν εἰς τοὺς ὄχλους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προεκάλεσε τὴν ἐκπληξίν τῶν μαθητῶν (Ἰωάν. 6,7: Ματθ. 14,17: Μαρκ. 6,37: Λουκ. 9,13). Οἱ πέντε ἄρτοι καὶ οἱ δύο ἰχθῦς ἀνῆκον εἰς τοὺς μαθητάς, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Συνοπτικῶν, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὁ Ἀνδρέας ἐπληροφόρησε τὸν Κύριον ὅτι κάποιον παιδάριον εἶχε πέντε κριθίνους ἄρτους, μὴ παραλείψας νὰ τονίσῃ τὸ ἀνεπαρκές τούτων (Ἰωάν. 6,9: Μαρκ. 14,17: Μαρκ. 6,37-38: Λουκ. 9,13). Κατὰ τὸν Μᾶρκον, ὁ Κύριος «ἐπέταξεν αὐτοῖς (τοῖς μαθηταῖς) ἀνακλίνειν πάντας συμπόσια συμπόσια ἐπὶ χλωρῶ χόρτω. Καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαὶ κατὰ ἑκάτον καὶ κατὰ πενήκοντα» (6, 39-40). Κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν (9,14-15), ὁ Κύριος εἶπε: «Κατακλίνατε αὐτοὺς (τοὺς ὄχλους) κλισίας ὡσεὶ πενήκοντα. Καὶ ἐποίησαν οὕτως καὶ κατέκλιναν πάντας». Ἦσους καὶ ὁ Ἰωάννης παραλείπουν τὴν λεπτομέρειαν αὐτῆν. Ἦσους «λαβὼν τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθῦς, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν καὶ κλάσας («κατέκλασεν» Ματθ. Μαρκ.) ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ἵνα παρατεθῶσιν αὐτοῖς καὶ τοὺς δύο ἰχθῦς ἐμέρισεν πᾶσιν» (Μαρκ. 6,41: Ματθ. 14,19. Λουκ. 9,16). Ἦσους παραλείπει τὴν μετοχὴν «ἀναβλέψας», ἀντὶ δὲ τοῦ «εὐλόγησεν» γράφει «εὐχαριστήσας» (6,11). Καὶ οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι «ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν», μὴ παραλείποντες νὰ μνημονεύσουν τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς, ἵνα περιμαζεύσουν τὰ περισσεύματα διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ τι. «Καὶ ἦσαν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κο-

φίνους πλήρεις. Οἱ δὲ ἐσθλόντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων» (Ματθ. 14,20-21: Μαρκ. 6,42-44: Λουκ. 9,17: Ἰωάν. 6,10.12-13).

Διὰ τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν προεκάλεσε τὸ θαῦμα, οἱ Συνοπτικοὶ οὐδὲν γράφουν. Κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην, «οἱ ἄνθρωποι ἰδόντες δὲ ἐποίησεν σημεῖον (ὁ Ἰησοῦς) ἔλεγον ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἐρχεσθαι καὶ ἀρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν βασιλέα, ἀνεχώρησεν πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος» (6, 14-15).

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μετὰ τὸ θαῦμα γεγονότα, οἱ Συνοπτικοὶ γράφουν ὅτι ὁ Κύριος «εὐθέως ἠνάγκασεν αὐτοὺς (τοὺς μαθητὰς) ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν (εἰς Βηθσαϊδᾶ, κατὰ τὸν Μᾶρκον) ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ’ ἰδίαν προσευξασθαι» (Ματθ. 14,22-23: Μαρκ. 6,45-46). Κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην, «ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καφαρναοῦμ» (6,16-17α).

Τὴν ἐπομένην, οἱ χορτασθέντες Γαλιλαῖοι ἐζήτησαν τὸν Κύριον εἰς τὴν ὄχθην τῆς λίμνης, πλησίον «τοῦ τόπου ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου» (Ἰωάν. 6,23), ἀλλὰ δὲν τὸν εὔρον. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἄλλοι Γαλιλαῖοι ἦλθον διὰ πλοικαρίων, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐκ Τιβεριάδος. “Ὅταν ἐβεβαιώθησαν ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἦτο ἐκεῖ, ἐπέστρεψαν εἰς Καπερναοῦμ, ὅπου καὶ τὸν εὔρον. Ἐν συνεχείᾳ, ἐν τινὶ Συναγωγῇ (ὁ Ἰωάννης παραλείπει τὸ ὀριστικὸν ἄρθρον) τῆς Καπερναοῦμ, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτῳ (κατὰ τοὺς κώδικας D, a, ff², r, Aug, κατὰ τὴν ἐκδ. Nestle), ὁ Ἰησοῦς ὠμίλησε πρὸς τοὺς Γαλιλαίους περὶ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶντος» (Ἰωάν. 6,22-24: 6,59).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν διηγήσεων τῶν εὐαγγελιστῶν περὶ τοῦ ὡς ἂν ἠὲν θαύματος, εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ ὁ μεσσιανικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ. Καὶ δὴ, ὁ Ἰωάννης τοποθετεῖ τοῦτο χρονικῶς: «ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων» (6,4). Κατὰ τὰς Ἰουδαϊκὰς μεσσιανικὰς ἀντιλήψεις, ὁ Μεσσίας θὰ ἐνεφανίζετο κατὰ τὸ Πάσχα διὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν λαὸν εἰς νέαν ἔξοδον καὶ νὰ θρέψῃ αὐτὸν διὰ τοῦ νέου μάννα¹. Ὁ Μᾶρκος (6,34) τονίζει ὅτι ὁ Ἰησοῦς «ἐσπλαγγίσθη ἐπ’ αὐτοὺς (τοὺς ὄχλους), ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα», καὶ ὁ Λουκᾶς (9,11), ὅτι «ἀποδεξάμενος αὐτοὺς (τοὺς ὄχλους), ἐλάλει περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας ἵατο» (πρβλ. Ματθ. 14,14). Προκειμένου δὲ νὰ διανείμῃ, διὰ τῶν μαθητῶν, εἰς αὐτοὺς τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθῦς, ὁ Κύριος ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ὄχλους

1. 2 Bzr. 29, 8. Mid. Mekilta 16, 1. Mid. Rabbat Ecclesiast. 1,9. Mid. Tanhuma 21,26. Brown R., The Gospel according to John, I-XII N. York 1966, σ. 265. Πβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας · M.P.G. 73, 413 D-416A.

«ἀνακλιθῆναι ἐπὶ χόρτου» (Ματθ. 14,19). Εἶναι προφανῆς ἡ σχέσις πρὸς τὴν ὁρολογίαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένου ὀμιλίας τοῦ Κυρίου (Ἰωάν. 10,11 ἐξ.) ὡς καὶ τοῦ μεσσιανικοῦ ψαλμοῦ 23². Εἶναι ἀκόμη χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι ὁ Ἰωάννης συνδέει τὸ θαῦμα τοῦ χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων μὲ τὴν περὶ τοῦ Ἄρτου τοῦ ζῶντος ὀμιλίαν, μετὰ τὴν παρέμβασιν τὴν ὁποίαν ἔκαμε διὰ τῆς διηγῆσεως τοῦ θαύματος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου καταπαύσεως τῆς τρικυμίας (6,18-21), γράφων, ὅτι οἱ ὄχλοι διὰ τῶν πλοιαρίων ἐφθασαν τὴν ἐπομένην «ἐγγὺς τοῦ τόπου ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον ἐὺχ α ρ ι σ τ ῆ σ α ν τ ο ς τοῦ Κυρίου» (6,23). Τέλος, τὸ κήρυγμα περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Λουκ. 9,11) εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκπλήρωσις τῆς μεσσιανικῆς προφητείας τοῦ Ἡσαίου (61,1-3).

Κατὰ τὸν R. T. Etcheveria³, ἡ διήγησις τοῦ θαύματος, κυρίως παρὰ Μάρκω, εἶχε κατηχητικὴν ἀξίαν διὰ τὴν πρωτοχριστιανικὴν κοινότητα καὶ

2. Ἐν τῇ Π.Δ. οἱ Ἰσραηλιταὶ ὀνομάζονται «π ρ ὀ β α τ α» (Ἀριθ. 27,7:3 Βασ. 29, 17: 2 Παρ. 18,16), τῶν ὁποίων «π ο ι μ ῆ ν» ἀνεδείχθη ὁ Μωϋσῆς (Ψ 76 (77), 21: Ἦσ. 63,3), ὁ Δαυὶδ (Ψ 77 (78), 69-72), κατ' ἐξοχὴν ὁμοῦς ὁ Γιαχβὲ (Ψ 77 (78), 52: 73 (74), 1: 79(80), 1:22(23) :Ἰεζ. 34,15: Ἦσ. 40,11), ἀλλὰ καὶ ὁ Μεσσίας θὰ ἀναδειχθῇ (Ἰεζ. 34 23: 37,24: πρβλ. Β. Βέλλα, Ὁ Προφήτης Ἰεζεκιήλ, ἐν Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Α., τ. ΙΕ' (1965), σ. 246, Ζαχ. 13,7-9: Μιχ. 5,3). Καὶ ἐν Ἐνώχ (κεφ. 83) οἱ Ἰουδαῖοι καλοῦνται «πρόβητα». Κατὰ τὴν Κ.Δ. οἱ πιστοὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Κυρίου «π ο ι μ ν ι ο ν» (Λουκ. 12,32) ἡ ὀνομασία δὲ αὕτη ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῇ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ (πρβλ. Πραξ. 20,28.29:1 Πέτρ. 5,2.3.) ὡς καὶ «πρόβητα» (Ματθ. 10,6:15,24: Ἰωάν. 10,1.2.3.4.7.8.11.12.13.16. 26.27. πρβλ. Ρωμ. 8,36). Ἐξ ἄλλου ὁ Κύριος αὐτονομαάζεται «ὁ π ο ι μ ῆ ν ὁ κ α λ ὸ ς» (Ἰωάν. 10,11.14) καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν τῆς ἐπι γῆς παρουσίας του, ἵνα πάντες γένωνται μία ποιμνὴ ὑπὸ ἓνα ποιμένα (Ἰωάν. 10,16). «Ποιμένα» ὀνομάζει τὸν Κύριον καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς (13,20) ὡς καὶ ὁ Ἄπ. Πέτρος (1 Πέτρ. 2,25) καὶ Ἄσχι-ποίμενα» (1 Πέτρ. 5,4). Πρβλ. P h. d e R o b e r t, Le Berger d' Israël, Neuchâtel 1968. Αἰ β Ζ ι λ έ, Ὁ Ποιμὴν, Ἀθῆναι.

3. «La multiplication de los Panes» (Mc, 6,30-46, 8,1-10) ἐν «Burgense» 15 (2,1974) σ. 435-465; Crisis mesianica en la multiplicación de los panes» (Mc. 6,30-46. Jn. 6,1-15), ἐν «Burgense» 16 (2,'75) σ. 413-439); Historia de milagro y cristologia en la multiplicación de los panes» αὐτόθι, 17 (1, 1976) σ. 9-38. Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἄρτων καὶ τῶν ἰχθύων ἀλληγορικῶς ἐρμηνεύουν ὁ Ὠριγένης (εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον τομ. ια', Β.Ε.Π. τ. 13, σ. 41) καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, τ. ΙΙΙ, Μ.Ρ.Γ. 73, 456D). Πλεονα περὶ τούτου ἰδὲ ἐν J. v a n G o u d o e v e r, Fêtes et Calendriers Bibliques³ Paris 1967, σ. 323 ἐξ. Ἐκτενῆ καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτην τοῦ προβλήματος τῆς διηγῆσεως τοῦ θαύματος τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διατροφῆς τῶν πεντακισχιλίων παρὰ τοῖς Συνοπτικοῖς ἰδὲ ἐν J. M. v a n C a n g, La Multiplication des Pains dans l'Évangile de Marc (Essai d'exégèse globale) ἐν L'Évangile selon Marc. Tradition et Redaction. (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, XXXIV) Leuven University Press 1974, σσ. 309-346. I. d e l a P o t t e r i c, Le sens primitif de la multiplication des Pains, ἐν Jesus aux origines de la Christologie (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium XXXL, Leuven University, Press 1975, σ. 303-329.

σαφή ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα ἔναντι τῆς πολιτικῆς ἐρμηνείας τοῦ δαυιδικοῦ μεσσιανισμοῦ. Ἐν ταύτῳ δὲ περιέχει τὴν βᾶσιν μιᾶς χριστολογίας («πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα...»), ἀλλὰ καὶ τὴν θεώρησιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἐσχατολογικοῦ προφήτου (Ἰωάν. 6,14).

Τὸ θαῦμα τοῦτο τοῦ Κυρίου ἐν τῇ ἐρήμῳ θέτει τὸ ἐρώτημα: διατί ὁ Ἰησοῦς, πειραζόμενος ἐν τῇ ἐρήμῳ ὑπὸ τοῦ Πειράζοντος, δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους, ἀποδεικνύων οὕτως ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; (Ματθ. 4,3-4). Ἐν τῷ παραδείσῳ οἱ πρωτόπλαστοι ἀνεένωνον τὰς δυνάμεις των διὰ τῆς βρώσεως τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς (Γεν. 2,8,16), ὁ δὲ διάβολος ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ φάγουν ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς αὐτοὺς ὁ Θεὸς (Γεν. 2,17:3,16). Ἄλλ' ἢ μὲν βρώσις ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ πρώτου δένδρου, ἐφανέρωνε τὴν πλήρη καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἐμπιστοσύνη καὶ ἀγάπη ἐξάρτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἢ δὲ τοιαύτη ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ δευτέρου δένδρου, τὴν ἄρνησιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ βρώσις τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, ἀνεένωνε τὴν ζωὴν, ἢ δὲ βρώσις ἐκ τοῦ δευτέρου, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν θάνατον, ὡς πράξις ἀνεξάρτητος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἔρημον καλεῖται ὁ Ἰησοῦς, ὑπὸ τοῦ Πειράζοντος, νὰ μεταβάλλῃ εἰς παράδεισον τρυφῆς, διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν λίθων εἰς ἄρτους. Μία τοιαύτη πράξις τοῦ Ἰησοῦ, δὲν θὰ εἶχεν ὡς κίνητρον τὴν φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ θὰ ἀπεσκοπέει εἰς ἐπίδειξιν δυνάμεως, ἐν ἐσχάτῃ δὲ ἀναλύσει, θὰ ἦτο ὑποταγὴ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ θέλημα τοῦ διαβόλου, διὰ τῆς ικανοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τούναντίον, ὁ Ἰησοῦς ἀπέδειξε τὴν μεσσιανικὴν του ιδιότητα διὰ τῆς πλήρους ὑποταγῆς του εἰς τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος Αὐτὸν Πατρὸς καὶ τελειώσεως τοῦ ἔργου του. Τοῦτο ἦτο τὸ «βρώμα» τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. Ἰωάν. 4,34), καὶ οὐχὶ οἱ ἄρτοι ἐκ τῶν λίθων τῆς ἐρήμου. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦτο Μεσσίας ὡς ὁ Θεοδᾶς, ὁ Ἰουδᾶς ὁ Γαλιλαῖος (Πράξ. 5, 36-37) καὶ ἀργότερον ὁ Βαρ Κοῦβα, οἵτινες ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ικανοποίησιν τῶν ἐθνικιστικῶν πόθων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλ' Ἐκεῖνος ὅστις κατέλιπεν ὑπογραμμόν, ἵνα οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθήσωσι τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ (πρβλ. 1 Πέτρ. 2,21), ἦτοι τὴν ἐκουσίαν ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Δι' ὃ καὶ δὲν συζητεῖ τὴν προτροπὴν τοῦ Πειράζοντος, ὡς ἡ Εὐὰ ἐν τῷ παραδείσῳ, ἀλλ' ἀντιτάσσει τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ (Δευτ. 8,3), δι' ὧν ἀποκαλύπτεται ὅτι, ὅπως ἢ πλάσις, οὕτω καὶ ἡ συντήρησις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς, ἐν ἀπολύτῳ ὑποταγῇ, ἀγάπῃ καὶ ἐμπιστοσύνῃ πρὸς Αὐτὸν πρέπει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὰ πάντα ἐξ Αὐτοῦ νὰ ζητῆ^{3α}.

3α. Πλείονα περὶ τούτων ἰδὲ ἐν J. Dupont, L' Arrière-fond biblique du recit des Tentations de Jésus, ἐν N.T.S. 3(1956-7) σ. 287. H. Riesenfeld, Caractère messianique de la Tentation au desert, ἐν La Venue du Messie (Recher-

β) Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας.

Ἡ περὶ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶντος» διδασκαλία τοῦ Κυρίου διασφάζεται μόνον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὑπὸ δὲ τῶν Συνοπτικῶν οὐδὲ μνεία γίνεται περὶ αὐτῆς. Σύνδεσμος μεταξὺ τῆς διηγέσεως τοῦ θαύματος τοῦ χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων καὶ τῆς ὡς ἄνω ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, δὲν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου κατάπαυσις τῆς τρικυμίας καὶ πορεία ἐπὶ τῆς θαλάσσης, γεγονὸς τὸ ὁποῖον διηγοῦνται καὶ οἱ Ματθαῖος καὶ Μάρκος, ἀλλ, ὅσα ὁ Ἰωάννης γράφει περὶ τῆς ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν προὔξενεν εἰς τοὺς Γαλιλαίους ὁ χορτασμός των ἐν τῇ ἐρήμῳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου.

Ἡ μελέτη ὅμως τῆς ὁμιλίας θέτει τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: εἶναι αὕτη ἐνιαία μὲ μοναδικὸν θέμα τὴν περὶ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶντος» διδασκαλίαν, ἢ διακρίνεται εἰς δύο μέρη, ἤτοι, α) εἰς τὴν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶντος» καὶ β) εἰς τὴν περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίαν, εἰς τοιοῦτο σημεῖον πληρότητος, ὥστε νὰ παραλείπεται ἐν τῷ Ἰωαννείῳ εὐαγγελίῳ ἡ περὶ τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου τούτου διήγησις;

Ὁ Ο. Cullmann⁴ ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ὁμιλία χωρίζεται εἰς δύο μέρη (στ. 27-47 καὶ στ. 48-65). Ἀμφότερα ἀναφέρονται εἰς τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει ὁ ἱστορικὸς Ἰησοῦς αὐτοαποκαλύπτεται ὡς «ὁ Ἄρτος ὁ ζῶν», ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ἀναφέρεται εὐθέως εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Παρομοίως ἀπόψεις ὑποστηρίζουν καὶ οἱ L. Dussaut⁵, J. J. von Allmenn⁶ καὶ Fr. Leenhardt⁷.

Ὁ R. Bultman⁸ γράφει, ὅτι ἡ ὁμιλία ἔχει ὡς μόνον θέμα τὸν «Ἄρτον τὸν ζῶντα», μὲ ἄμεσον ἀναφορὰν εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, καὶ ὁ A. Feuillet⁹ τονίζει τὸ ἐνιαῖον τῆς διδασκαλίας, καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν τὸν κατὰ τὰ ὡς ἄνω χωρισμὸν αὐτῆς. Ὁ J. Lagrange¹⁰, δέχεται τὸν χωρισμὸν εἰς δύο μέρη: α) ἡ περὶ τοῦ Ἄρτου τῆς ζωῆς ὁμιλία (6,22-50) καὶ β) ἡ ἀποκάλυψις περὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας (6,51-59). Κατὰ τὸν C. Dodd¹¹, πρόκειται περὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ Ἄρτου τῆς ζωῆς, ἥτις διατυποῦται εἰς τρία στάδια

ches Bibliques) 1962, σ. 58 ἐξ. P. Bonnard, L'Évangile selon saint Matthieu, Neuchâtel 1963, σ. 34.

4. Les Sacrements dans l'Évangile Johannique, ἐν Foi et Culte dans l'Église primitive, Neuchâtel 1963, σ. 189.

5. L' Eucharistie, Pâque de toute la vie, Paris 1972, σ. 111 ἐξ.

6. Essais sur le Repas du Seigneur, Neuchâtel 1966, σ. 79.

7. Le Sacrement de la Sainte Cène, Neuchâtel 1948, σ. 90.

8. The Gospel of John, A Commentary, Oxford 1971, σ. 218-9.

9. Μν. ἐργ., σ. 112.

10. Évangile selon saint Jean, Paris 1925, σ. 171 ἐξ.

11. The Interpretation of the Fourth Gospel, Cambridge 1954, σ. 335.

(6,26-34: 35-50: 51-59). 'Ο R. H. Stratchan¹² ουσιαστικῶς δέχεται ὅτι ἡ ὁμιλία ἔχει ἐν μόνον θέμα, τὸν Ἄρτον τὸν ζῶντα, ἀλλὰ χωρίζεται εἰς τρία μέρη: 6,25-40, (ὁ Ἰησοῦς ὁ Ἄρτος τῆς ζωῆς), 6,41-50 (αἱ ἰουδαϊκαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ) καὶ 6,51-59 (ἐρμηνεῖα καὶ προέκτασις τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας). Κατὰ τὸν Ph. Menoud¹³, ἡ ὁμιλία χωρίζεται εἰς δύο μέρη: α) ὁ περὶ τοῦ Ἄρτου τοῦ ζῶντος λόγος (6,26-51) καὶ β) ὁ Ἄρτος ὁ ζῶν εἶναι ἡ «Σὰρξ» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (52-59).

Ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὁ Π. Τρεμπέλας¹⁴ δέχεται διμερῆ χωρισμόν, α) ὁ Ἰησοῦς, εἶναι ὁ Ἄρτος ὁ ζῶν β) ἡ ἐπαγγελία περὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστοῦμεν τὴν συμφωνίαν τῶν ἐρμηνευτῶν περὶ τοῦ θέματος τῆς ὁμιλίας καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἔπου γίνεται δεκτὸν ὅτι ἡ ὁμιλία δὲν εἶναι ἐνιαία. Ὑφίσταται δηλαδὴ οὐσιαστικὴ καὶ ἄρρηκτος ἐνότης μεταξὺ τῶν δύο μερῶν τῆς ὁμιλίας δοθέντος ὅτι, τόσοι εἰς τὸ πρῶτον ὅσον καὶ εἰς τὸ δεῦτερον μέρος ἀποκαλύπτεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

γ) Τὸ Παλαιοδιαθηκικὸν καὶ Ἰουδαϊκὸν ὑπόβαθρον τῆς ὁμιλίας.

Τὰ εἰς προηγουμένας σελίδας γραφέντα περὶ τοῦ μάννα, τοῦ μεσσιανικοῦ δείπνου, καὶ τοῦ δείπνου τῆς Σοφίας, δίδουν τὴν δυνατότητα κατανοήσεως τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ καὶ ἰουδαϊκοῦ ὑποβάθρου τῆς ἐν Ἰωάν. 6 ὁμιλίας τοῦ Κυρίου¹⁵.

12. The Fourth Gospel, its Significance and Environment, ³London &.ξ., σ. 185.

13. L' Originalité de la pensée Johannique, ἐν Ph. Menoud, Jesus—Christ et la Foi, Neuchâtel 1975, σ. 169. 'Ο R. Brown (αὐτ., σ. 272) συνοψίζων τὰς διαφόρους ἐρμηνευτικὰς τάσεις τῶν εἰδικῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐν λόγῳ κεφ. τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, σημειοῖ τὰς ἐξῆς: α) Σοφιολογικὴ (Sapiential) ἐρμηνεῖα: ἡ ὅλη διδασκαλία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῆς διδασκαλίας του (Godet, B. Weiss, Bornhäuser, Odeberg, Schlater, Strathmann), β) ἡ διδασκαλία χωρίζεται εἰς δύο μέρη: στ. 35-50 ἢ 51 (σοφιολογικὸν τμήμα) καὶ στ. 51-58 ἢ εὐχαριστιακὴ σὰρξ (J. Lagrange, Ph. Menoud, E. Schweitzer, Mollat, Mussner, R. Bultmann), γ) ἡ διδασκαλία εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸν εὐχαριστιακὸν ἄρτον (στ. 35-58) (Loisy, Tobac, Buzy, Cullmann, van de Büsche) δ) διδασκαλία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν εὐχαριστίαν (X. L. Dufour).

14. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἀθήναι 1954, σ. 217 ἐξ.

15. Ἐν 4 Βασ. 4,42-44 διασφύζεται διήγησις περὶ τοῦ χορτασμοῦ τῶν μαθητῶν τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου διὰ πολλαπλασιασμοῦ ἄρτων. Συγκεκριμένως, λόγῳ ἐσκήψαντος λιμοῦ, οἱ μαθηταὶ τοῦ προφήτου ἐπέβαιναν. Κάποιος ἄνθρωπος ἐκ Βαιθσαρσὲ (ἐβρ. Baal-Sarischa) προσέφερον εἰς τὸν «ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ» ἐκ πρωτογεννημάτων εἰκοσιν ἄρτους κριθίνους καὶ ἐκ σίτου (κατὰ τὸ ἐβρ.). Ὁ προφήτης συνέστησεν εἰς τινὰ μαθητὴν νὰ διανεῖμῃ τοὺς ἄρτους καὶ εἰς τοὺς ὑπολοίπους μαθητάς. Οὗτος ἀντέτεινεν ὅτι οἱ ἄρτοι οὗτοι εἶναι ἀνεπαρκεῖς δι' ἑκατὸν μαθητάς. Ὁ Ἐλισσαῖος ἐπέμεινε διότι, «τάδε λέγει Κύριος: φάγονται καὶ καταλείψουσι· καὶ ἔφαγον καὶ κατέλιπον κατὰ τὸ ρῆμα Κυρίου» (στ. 41).

Μεταξὺ τῶν δύο διηγήσεων, τῆς διατροφῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἐλισσαίου καὶ τοῦ

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθετέα καὶ ἡ κατὰ τὴν Ἀποκ. Βαροῦχ (2 Βαροῦχ, 29,8) πίστις καθ' ἣν, κατὰ τοὺς μεσσιανικοὺς χρόνους θὰ ἀποσταλῆ ἐκ νέου τὸ μάννα, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Σιβυλλιακῶν χρησμῶν, τοῦ διασφζομένου καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου¹⁶, καθ' ὅ:

αἰὶ (δὲ) Θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν ἀέναόν τε
ζωὴν κληρονομοῦσι, τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παραδείσου ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον
δαινύμενοι γλυκὺν ἄρτον ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος».

Εἶναι ὁμῶς ἐνδιαφέρον, ὅτι καὶ οἱ ἰχθῦς θεωροῦνται ὡς τροφή τῶν ὄσων θὰ δικαιοθοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἤτοι κατὰ τὸ μεσσιανικὸν δεῖπνον¹⁷.

Ἐπειδὴ ἐν Ἰωάν. 6,31-32 θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Γαλιλαίων ὁ Μωϋσῆς ὡς χορηγὸς τοῦ μάννα, δι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξετασθῆ ἡ σχέσις τῆς πίστεως αὐτῆς πρὸς τὴν περὶ Μεσσίου ὡς Moses redivivus ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν. Τὸ γενεσιουργὸν αἴτιον τῆς πίστεως ταύτης εὐρίσκεται ἀσφαλῶς εἰς τὸ Δευτ. 18,15.18, εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγέτην τοῦ Ἰσραήλ, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐξοδὸν καὶ τὴν πορείαν πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτοῦ ἔδωκε τόσον τὸ μάννα, ὡς ὑλικήν, ὅσον καὶ τὸν Νόμον, ὡς πνευματικὴν τροφήν. Ὁ E. Sellin¹⁸, ἠθέλησε νὰ καταδείξῃ ἐνυπαρχούσας ὁμοιότητας μεταξὺ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Δούλου τοῦ Γιαχβέ, στηριζόμενος κυρίως ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως ραββινικῆς παραδόσεως. Τὸ ἀναπόδεικτον ὁμῶς τῆς ὁμοιότητος κατενόησεν ἀργότερον καὶ ὁ ἴδιος, δι' ὃ καὶ ἐγκατέλειψε τὴν θεωρίαν αὐτήν. Ὁ G. von Rad ἐξετάσας πλεῖστα παλαιοδιαθηκικά χωρία, ἂν καὶ κατέδειξεν ἐνυπαρχούσας ὁμοιότητας μεταξὺ Μωϋσέως καὶ Δούλου, ὁμῶς τονίζει, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐρευνῶνται¹⁹ ὅτι, κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, συμφώνως πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν, ὁ Μωϋσῆς θὰ ἐπανέλθῃ²⁰ ὡς ὁ Ἡλίας καὶ ὁ Ἰερεμίας (πρβλ. Ἰωάν. 1,21:

ὑπὸ τοῦ Κυρίου χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπάρχουν ὁμοιότητες ἀλλὰ καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ, ὡς κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος θὰ καταδειχθῆ.

16. Πρὸς Α ὑ τ ὅ λ ο κ ο ν, Β 36, ΒΕΠ, τ. 5, σ. 48. Πρβλ. Oracula Sibyllina, ἐκδ. Geffcken grm. 43, 46-9· παρὰ D o d d, μν. ἔργ., σ. 335.

17. 2 Βαροῦχ 29,2-4. Targ. Jonnathan, Gen. 1,21. Πβλ. R. H. Hiers. C. A. Kennedy, «The Bread and Fish Eucharist in the Gospels and Early Christian Art, ἐν Perspectives in Religious Studies (Danville) 3, (1, 1976) σ. 20-47.

18. Mose und seine Bedeutung für die Israelitisch-Jüdische geschichte, 1922, τοῦ αὐτοῦ, Israelitisch-jüdische religionsgeschichte 1933, παρὰ Β. Βέλλα, Ὁ Παῖς τοῦ Κυρίου, Ἀθήναι 1969, σ. 13.

19. Théologie de l' Ancien Testament, τ. 2, Genève 1967, σ. 224-5.

20. G. Vermès, La Figure de Moïse au tournant les deux Testaments, ἐν Moïse 1955, σ. 63 ἐξ. Πβλ. Γ. Ρηγοπούλου, Ἡ περὶ Μεσσίου πίστις..., σ. 59 ἐξ.

Ματθ. 16, 14), ὁ Μεσσίας ὅμως δὲν θὰ εἶναι εἰς Moses redivivus ἀλλὰ «π ρ ο φ ἡ τ η ς» ὅμοιος πρὸς τὸν Μωϋσῆν, συμφώνως πρὸς τὸ Δευτ. 18, 15. 18. Ἡ θεώρησις τοῦ Μεσσίου ὡς Moses redivivus, ἰσοδυναμεῖ μὲ μείωσιν τούτου.

Κατὰ τὸν J. S. Croato²¹, ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ τὴν τυπολογίαν τῆς Ἐξόδου: ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν διὰ τοῦ νέου Μωϋσέως (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ) καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ πιστεύοντες εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, εἶναι κατακριτέοι. Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐκ νέου μελέτη τῆς Ἐξόδου ἀποκαλύπτει μίαν νέαν διάστασιν: ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ μόνος ἀποκαλύπτων τὸν Πατέρα. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς σωτηρίας, δὲν εἶναι μόνον «ἀγαπητός», ἀλλὰ καὶ «μειζων» τοῦ Μωϋσέως, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων.

Ἡ μελέτη τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὑποβάθρου τῆς ἐν Ἰωάν. 6 ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν καταδειξιν ἐξαρτήσεως τῆς ὁμιλίας ταύτης ἐκ τῆς πίστεως τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ — ἡ ὁμοιότης ἐξ ἄλλου δὲν σημαίνει καὶ ἐξάρτησιν — ἀλλὰ εἰς τὴν παροχὴν δυνατότητος πρὸς διαπίστωσιν τοῦ ὅλως νέου τὸ ὅποῖον ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ Κυρίου.

δ) Τὸ φιλολογικὸν πρόβλημα τῆς ὁμιλίας.

Ἡ συμφωνία τῶν εὐαγγελιστῶν περὶ τὴν διήγησιν τοῦ θαύματος, τοῦ χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων, τουλάχιστον εἰς τὰ κυριώτερα σημεῖα, ἐνισχύει τὴν ἀποψιν καθ' ἣν, ὁ Ἰωάννης εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν Συνοπτικὴν παράδοσιν, πιθανὸν δὲ εἰδικώτερον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου²². Κατὰ τὸν O. Cullmann²³, εἶναι προτιμώτερον νὰ ὁμιλῇ τις περὶ «ἰδιαίτερων ἰωαννελίων παραδόσεων» παρὰ περὶ «πηγῶν τοῦ ἰωαννελίου εὐαγγελίου». Ὁ συγγραφεὺς τοῦ εὐαγγελίου ἐγνώρισεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν μίαν παράδοσιν κοινὴν εἰς

21. Riletture dell' Esodo nel cap. 6 di San Giovanni, ἐν *Bibbia e Oriente* (Genoa) 17 (1975) σ. 11-20.

22. Σ. Ἀγουρίδου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήναι 1971, σ. 155. Πρβλ. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐν τῷ 4ῳ Εὐαγγελίῳ, *Θεολογική* 1966, σ. 31 ἐξ. Β. Ἰωαννίδου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήναι 1960, σ. 150-151. Π. Τρεμπέλα, *μν. ἔργ.*, σ. 28 ἐξ. E. Hoskyns-F. N. Davey, *L' Enigme du Nouveau Testament*, Neuchâtel 1949, σ. 123. 180. Et. Trocmè, *Pour un Jésus public: Les Evangelistes Marc et Jean aux prises avec l' intimité de la tradition* ἐν, «ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ» *Heilsgeschichte als Thema der Theologie*. O. Cullmann, zum 65 Geburtstag Gevidmet, Hamburg 1967, σ. 42 ἐξ. Ὁ Ed. Johnston (*The Johannin version to the Feeding of the five thousand - An Independent Tradition*, ἐν N.T.S. 8, 1962, σ. 152) δέχεται, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐστηρίχθη ἐπὶ τινος ἀρχαίας παραδόσεως ἐντελῶς ἀνεξαρτήτου καὶ διαφόρου τοῦ Μάρκου.

23. *Le Milieu Johannique*, Neuchâtel 1976, σ. 19.

ὄλους τοὺς κλάδους τοῦ πρώτου χριστιανισμοῦ, τὴν ὁποίαν μᾶς κατέστησαν οἰκείαν οἱ Συνοπτικοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ μίαν εἰς ἰδὶκὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν διέδωκεν εἰς τὸν κύκλον εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκεν. Ὁ κύκλος οὗτος ὑπῆρχε πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου.

Ὁ R. Schnackenburg προτείνει τὴν ἀλλαγὴν τῆς σειρᾶς τῶν κεφ. 5 καὶ 6, διότι, κατὰ τὴν γνώμην του, τὰ ἐν Ἰωάν. 4 γεγονότα καλλίτερον συνδέονται πρὸς τὰ ἐν Ἰωάν. 6. Ἡ σημερινὴ ὁμως σειρά τῶν κεφ. 4, 5, 6, ἀν ὄντως ἔχη διαταραχθῆ, πρᾶγμα ἀναπόδεικτον, ὀφείλεται, ὅχι εἰς ἠθελημένην ἐνέργειαν κάποιου ἀναθεωρητοῦ τοῦ κειμένου τοῦ 4ου εὐαγγελίου, ἀλλ' εἰς πρᾶξιν ἀνεύθυνον²⁴.

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον θέτει ἡ ἐν Ἰωάν. 6 ὁμιλία τοῦ Κυρίου εἶναι τὸ ἐξῆς: ὀλοκλήρος ἡ ὁμιλία ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν τινι Συναγωγῇ τῆς Καπερναοῦμ ἢ μέρος ταύτης (6, 28-50), τὸ ὑπόλοιπον δὲ (6, 51-59), ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἀποστολικῆς, γενικώτερον, καὶ τῆς ἰωαννείου, εἰδικώτερον, παραδόσεως, ἐνεσωμάτωσεν ὁ εὐαγγελιστὴς εἰς τὸ πρῶτον μέρος;

Οἱ E. Schweitzer²⁵, S. Schultz²⁶, W. Nauck²⁷, W. Wilkens²⁸, X. L. Dufour²⁹ καὶ A. Feuillet³⁰ ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς διέσωσεν ὁμιλίαν λεχθεῖσαν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ Κυρίου.

Ἀντιθέτως οἱ R. Bultmann³¹, C. Bornkamm³² καὶ H. Koester³³ δέχονται ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς παρέλαβε μίαν ὁμιλίαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου (6, 28-50), τὸ δὲ ὑπόλοιπον τμῆμα (στ. 51-59) εἶναι ἐπινόησις τούτου, μὴ προερχόμενον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Διδασκάλου. Ἄλλ' ἐὰν ἀπορρίψωμεν τὴν πρῶτην ἄποψιν, θὰ πρέπει πάντως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἰωάννης, εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς ὁμιλίας (6, 28-50), προσέθεσεν ὅσα ὁ ἴδιος ὡς ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπτης καὶ ὑπηρέτης γενόμενος τοῦ λόγου» (πρβλ. Λουκ. 1, 1) «ἀκήκοεν... ἐώρακεν... ἐθεάσατο» (πρβλ. 1. Ἰωάν. 1,1) καὶ τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλη-

24. Παρὰ O. Cullmann, αὐτόθι, σ. 21.

25. Das Johanneische Zeugnis vom Herrenmahl, ἐν Evangelische Theologie 12 (1952-53) σ. 353-363. Τοῦ αὐτοῦ, Jesus Christus, 1968, σ. 117. 264.

26. Untersuchungen zur Menschensohnchristologie im Johannes Evangelium 1957, σ. 114. 135-139.

27. Die Tradition und der Charakter des 1 Johannes Briefs, 1957, σ. 23.

28. Das Abendmahlszeugnis im 4 Evangelium, ἐν Evangelische Theologie 18 (1958) σ. 354-370.

29. Le Mystère du Pain de Vie, ἐν R.S.R. 1958, σ. 481-523.

30. Le Discours sur le Pain de Vie, Paris 1967, σ. 114.

31. Mv. ἔργ., σ. 210 ἐξ.

32. Die Eucharistische Rede im Johannes Evangelium, ἐν Z.N.W. 47(1956), σ. 161-169.

33. Geschichte und Kultus im Johannes Evangelium und bei Ignatius von Antiochen, ἐν Z. Th. K. 57 (1957), σ. 62.

σία, ὡς ἰωάννειον παράδοσιν, διεφύλαξεν ὡς κανόνα ζωῆς καὶ ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ πράξει αὐτῆς.

Δι' ὃ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις δὲν παύει νὰ θεωρῇ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ὁμιλία προέρχεται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τοῦ Κυρίου.

ε) Ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς ὁμιλίας.

Ἡ ἐν λόγῳ ὁμιλία ἡρμηνεύθη, α) ὑπὸ πνευματικῶν ἔκδοσεων ὑπὸ τῶν: Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως³⁴, Ὡριγένους³⁵, Εὐσεβίου Καισαρείας³⁶, καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπὸ τῶν: Fr. Godet, B. Weiss, K. Bornhauser, A. Schlater, H. Stratmann³⁷. β) Ἐπισημαστικῶν ἔκδοσεων ὑπὸ τῶν: Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου³⁸, Ἰουστίνου³⁹, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου⁴⁰, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας⁴¹, Θεοδώρου Μοψουεστίας⁴², Νικολάου Καβάσιλα⁴³, Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας⁴⁴, Ζυγαβηνοῦ⁴⁵, Κυπριανοῦ⁴⁶, Αὐγουστίνου⁴⁷, καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπὸ τῶν: Th. Zahn, Bauer, A. Loisy, K. Holtzmann, T. Phillips, E. Janot, W. Goossen, van den Büsche⁴⁸, J. Lagrange, O. Cullmann, R. Bultmann, J. J. von Almen, C. H. Dodd⁴⁹, Fr. Leenhardt⁵⁰, A. Feuillet⁵¹, R. Guardini⁵², R. H. Strachan⁵³, L. Dus-

34. Παιδαγωγός, I, 6, 46-47, Β.Ε.Π. τ. 7, σ. 101.

35. Ἐρμ. εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, τόμ. 6, 43: 10, 17, Β.Ε.Π., τ. 12, σσ. 59. 81.

36. Τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας Γ' 12, Β.Ε.Π., τ. 29, σ. 155-156.

37. Ἰδὲ A. Feuillet, μν. ἔργ., σ. 19, ὑπ. 7.

38. Ρωμ. VII, 3: Φιλαδ. IV, 1: XI, 2: Σιμων. VII, 1.

39. Α' Ἀπολογία 65-67. Β.Ε.Π., τ. 3, σσ. 197-198.

40. Ἰπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν: Ὁμιλία ΜΣΤ' καὶ ΜΖ', Μ.Ρ.Γ., τ. 59, σσ. 261-264.

41. Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον Βιβλ. III, Μ.Ρ.Γ., τ. 73, σσ. 515 ἐξ.

42. Μ.Ρ.Γ., τ. 66, σσ. 728.

43. Μ.Ρ.Γ. 150, 368-491.

44. Ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Μ.Ρ.Γ., τ. 123, σσ. 1303-1312.

45. Μ.Ρ.Γ. 129, 1252 ἐξ.

46. 63η ἐπιστολὴ πρὸς Καικίλιον Μ.Ρ.Λ., τ. 4, σσ. 383-401.

47. Μ.Ρ.Λ., τ. 35, σσ. 1606-1615.

48. Πρβλ. A. Feuillet, μν. ἔργ., σ. 19 ὑπ. 7.

49. J. Lagrange, L'Évangile selon St. Jean, Paris 1925, σ. 183 ἐξ. R. Bultmann, μν. ἔργ., σ. 234 ἐξ. O. Cullmann, Les Sacrements dans l'Évangile Johannique, ἐν La Foi et le Culte dans l'Église Primitive, Neuchâtel 1963, σ. 185 ἐξ. J. J. von Allmen, μν. ἔργ., σ. 9 ἐξ. C. H. Dodd, The Interpretation in the Fourth Gospel, Cambridge U. P. 1954, σ. 338.

50. Μν. ἔργ., σ. 91 ἐξ.

51. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 111 ἐξ.

52. La Messe, Paris 1965, σ. 182 ἐξ.

53. The Fourth Gospel, its Significance and Environment, London & E., σ. 189.

saut⁵⁴, H. M. Feret, X. L. Dufour⁵⁵, W. Marxen⁵⁶, G. C. Macgregor⁵⁷, O. Brooks⁵⁸, J. Dunn⁵⁹, F. M. Braun⁶⁰, Ed. Johnston⁶¹, R. E. Brown⁶², B. Lindars⁶³, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὑπὸ τῶν: N. Δαμαλᾶ⁶⁴, Π. Τρεμπέ-λα⁶⁵, Μ. Σιώτου⁶⁶, Σ. Ἀγουρίδου⁶⁷.

στ) Σχέσεις τῆς περὶ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶν-τος» ὀμιλίας τοῦ Κυρίου πρὸς τὰς λοιπὰς, τὰς διαλαμβανομένας ἐν τῷ Ἰωαννείῳ εὐαγγελίῳ.

Ὡς ἀνωτέρω ἐτονίσθη, τὸ θέμα τῆς ἐν Ἰωάν. 6 ὀμιλίας τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ αὐτοαποκάλυψις τοῦ ὡς τοῦ Ἄρτου τοῦ ζῶντος καὶ ἡ εὐχαριστιακὴ αὐτῆς προέκτασις. Ἄλλ' ἐν αὐτῇ τὰ μεγάλα θέματα τοῦ Ἰωαννείου εὐαγγελίου καθίστανται προφανῆ. Καὶ δὴ, ἡ τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρὸς ἐνσάρκωσις τοῦ Υἱοῦ (πρβλ. 1,14: 3,16:4,34), ἡ ἀγάπη τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν κόσμον (πρβλ. 13,23: 15,12.17), ἡ διαφορὰ μεταξὺ παροδικοῦ καὶ αἰωνίου (πρβλ. 4,14), ἡ ἀνθρωπίνῃ σωτηρία (πρβλ. 10,28:17,12), ἡ ἀναγκαιότης τῆς πίστεως (πρβλ. 5,24: 12,45: 11,24), ἡ ὑψωσις τοῦ Ἰησοῦ διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὸν Πατέρα (πρβλ. 8,28: 12,32) ἢ ἐν Πνεύματι κατανόησις τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ (πρβλ. 14,16. 26:15,26: 16,7), ἡ ἀπιστία τοῦ κόσμου (πρβλ. 8,24: 10,25: 12,39). Ἐν τῇ περιχωρήσει τῶν θεμάτων τούτων ἐξαίρεται τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς ὀμιλίας: Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ «Ἄρτος ὁ ζῶν» καὶ «ὁ Ἄρτος τῆς ζωῆς».

54. Μν. ἔργ., σ. 107 ἐξ.

55. H. M. Feret, L' Eucharistie Pâques de l' Univers, Paris 1966, σ. 61 ἐξ.
X. L. Dufour, ἐνθ' ἄνωτ.

56. The Lord's Supper: Concepts and Developments, ἐν «Jesus in His Time», ed. H. J. Schultz, London 1971, σ. 106 ἐξ.

57. The Eucharist in the Fourth Gospel, ἐν N.T.S., τ. 1962-63, σ. 111 ἐξ.

58. The Johannine Eucharist: Another Interpretation, ἐν J.B.L, τ. 1963, σ. 293 ἐξ.

59. John VI: A Eucharistic Discourse, ἐν N.T.S., τ. 17 (1970-71), σ. 328 ἐξ.

60. Quatre «Signes» Johanniques de l' Unité Chrétienne, ἐν N.T.S. 9 (1962), σ. 147 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Jean le Théologien. Sa Théologie, Paris 1966, σ. 107 ἐξ.

61. The Johannine Version of the Feeding of the five thousand - An Independent Tradition, ἐν N.T.S. 9 (1962), σ. 152 ἐξ.

62. Μν. ἔργ. 284 ἐξ.

63. The Gospel of John, London 1972, σ. 268.

64. Ἑρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, τ. Δ': Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἀθῆναι 1940.

65. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 236 ἐξ.

66. Θεία Εὐχαριστία: Αἱ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας πληροφορίαι τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἑρμηνείας, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 33 ἐξ.

67. Χρόνος καὶ Αἰωνιότης (Ἑσχατολογία καὶ Μυστικοπάθεια ἐν τῇ Θεολογικῇ διδασκαλίᾳ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου), Θεσσαλονίκη 1959, σσ. 48. 60 ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ «Ο ΑΡΤΟΣ Ο ΖΩΝ»

α) Ἡ ἀφορμὴ τῆς διδασκαλίας.

«Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ»;
 «Τί ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεῦσω-
 μέν σοι; Τί ἐργάζῃ»;

(Ἰωάν. 6,28.30)

Ἡ ἀπορία τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου χορτασθέντων Γαλιλαίων, τὴν ἐπαύριον τοῦ θαύματος, δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ γεγονότος, ἴσως δὲ νὰ εἶχον λησμονήσει τὴν ὁμολογίαν των «οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον» (6,14) καὶ τὴν πρόθεσιν των «ἵνα ἀρπάσωσιν αὐτὸν καὶ ποιήσωσιν βασιλέα» (6,15), ἀλλ' εἰς τὴν, κατ' αὐτοῦς, ἀνεξήγητον παρουσίαν του ἐν Καπερναούμ, δεδομένου ὅτι δὲν τὸν εἶδον νὰ συμπορεύεται μετ' αὐτῶν, ἢ νὰ συμπλέῃ μετὰ τῶν μαθητῶν του. Ἀνεζήτησαν τὸν Ἰησοῦν ἐντυπωσιασθέντες ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ συμβάματος, κρίνοντες «κατ' ὄψιν», μὴ δυνάμενοι, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ διαγνώσουν τί, διὰ τῆς θαυματουργικῆς ταύτης πράξεως τοῦ Ἰησοῦ, ἀποκαλύπτεται. Τοῦτο ἀκριβῶς παρατηρεῖ ὁ Κύριος: «Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με οὐχ ὅτι εἶδετε σημεῖα ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων καὶ ἐχορτάσθητε» (6, 26). Οἱ Γαλιλαῖοι παρανοοῦντες τὸ θαῦμα τοῦ Ἰησοῦ, διετύπωσαν, περιέργως, ἀμφιβολίαν διὰ τὴν δυνάμιν του: «Τί οὖν σὺ ποιεῖς σημεῖον ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεῦσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ»; (6,30). Τὸ θαῦμα τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν γνώμην των, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ θαῦμα τῆς ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν διατροφῆς τῶν πατέρων ἐν τῇ ἐρήμῳ, λόγῳ τῆς χρονικῆς διαρκείας του ἀλλὰ καὶ διότι οὗτοι ἔφαγον τὴν θεόδοτον τροφήν, τὸ μάννα.

Τὸν ὄρον «σημεῖον» χρησιμοποιοῦν τόσοι οἱ Γαλιλαῖοι, ὅσον καὶ ὁ Κύριος. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἐὰν ἐννοοῦν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

Ἐν τῇ Π.Δ. διὰ νὰ δηλωθῇ τὸ ὑψηλόν, τὸ καταπληκτικόν, τὸ προερχόμενον κυρίως ἐκ τῆς θείας ἐνεργείας, χρησιμοποιοῦνται οἱ ὅροι: «σημεῖα καὶ τέρατα», «μεγαλεῖα», «θαυμάσια», «δυνάμεις», «ἔργα». Ὁ ὅρος «σημεῖον» δηλοῖ ὅτι δι' ἐνός ἀντικειμένου ἢ γεγονότος, ὄχι ἀπαραιτήτως ἐκτάκτου, διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τι (πρβλ. Ἦσ. 7,11: 37,7: κ.ά.). Αἱ «δυνάμεις» καὶ τὰ «ἔργα» φανεροῦν τὰς πράξεις ἐκείνας δι' ὧν ἀποδεικνύεται ἡ

δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν. Τὰ «σημεῖα» ἐκφράζουσι τὴν σχέσιν τῶν πράξεων αὐτῶν μὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν αἱ «δυνάμεις» καὶ τὰ «ἔργα» ἐπιβάλλωνται, τὰ σημεῖα εἶναι διαφορούμενα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν των. Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτουσι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ χάριν τοῦ λαοῦ του¹.

Γενικῶς, κατὰ τὴν Π.Δ., τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ θαύματος εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς κατευθύνει τὴν ἱστορίαν πρὸς τὸν ἔσχατον αὐτῆς σκοπὸν. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς παρακμῆς τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἡ ἐκζήτησις τοῦ ἐκπληκτικοῦ καθίσταται ἐκδηλος καὶ ἡ ἀνάγκη ἐδραϊώσεως τῆς πίστεως ἐπὶ θαυμαστῶν γεγονότων ἄκρως αἰσθητῆ. Καὶ ἐνῶ, κατὰ τὴν Π.Δ., τὸ θαῦμα εἶναι μ ἔ σ ο ν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοὺς ὄψιαιτέρους ἰουδαίους χρόνους γίνεται σ κ ο π ὅ ς, ἀναζητεῖται καθ' ἑαυτὸ, θεωρεῖται ὡς μία ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος ἀπόδειξις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ δι' ἓνα λαόν, ὅστις δὲν ἔχει πλέον μετὰ τοῦ Ἀγαθοδότου ζῶσαν ἐπικοινωνίαν, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὸ ἔκτακτον καὶ θαυμαστόν².

Ἐν τῇ Κ.Δ., κατὰ μὲν τοὺς Συνοπτικοὺς τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ εἶναι «δυνάμεις» ἀποδεικνύουσαι τὴν αὐθεντίαν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην «σημεῖα καὶ τέρατα», τὰ ὁποῖα καλοῦν εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἔχουσι σημασίαν καὶ ἐκφράζουσι τὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ³. Ἡ κατανοή-

1. X. L. D u f o u r, *Approches diverses du miracle*, ἐν *Les Miracles de Jésus* (συλλογικὸν ἔργον), Paris 1977, σ. 26. Ὡς παρατηρεῖ ὁ P h. M e n o u d (*La Signification du miracle selon le Nouveau Testament*, ἐν *R.H.Ph.R.*, τ. 28-29, 1948-49, σ. 177, 178), τὸ ὀρίζον τὸ χριστιανικὸν θαῦμα καὶ δίδου εἰς αὐτὸ τὸν ἰδιαιτερόν αὐτοῦ χαρακτῆρα δὲν εἶναι τὸ καταπληκτικὸν καὶ ἔκτακτον τοῦ φαινομένου, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, τὸν ὅποιον ἐδημιούργησε καὶ τὸν ὅποιον θέλει νὰ σώσῃ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὀλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας δὲν εἶναι παρὰ ἐν θαῦμα τ. ἔ. μία δυναμικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἄς μὴ λησμονῆται, ὅτι ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης ἐκήρυξε τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν «ἰσχυρότερον» (Ματθ. 3, 11; πβλ. Ἰωάν. 1, 15) αὐτοῦ. Περὶ τούτου ἐπιθι, O. C u l l m a n n, «Ὁ δπίσω μου ἐρχόμενος», ἐν *Etudes de Théologie Biblique*, Neuchâtel 1968, σ. 50-51.

2. R. M a r t i n - A c h a r d, ἄρθρον «Miracle», ἐν *Vocabulaire Biblique*, Neuchâtel 1956, σ. 179-80. M. C a r r e z, αὐτόθι, σ. 181.

3. L. C e r f a u x, *Les Miracles, signes messianiques de Jésus et oeuvres de Dieu, selon l'Évangile de Jean*, ἐν *L'Attente du Messie*, 1958 σ. 133. «Εἰς τὴν τριάδα «δυνάμεις-τέρατα-σημεῖα» μεγαλυτέραν σημασίαν ἔχει ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος ὄρος. Ἐὰν τὰ θαύματα εἶναι «τερατώδη» (θαυμάσια, ὑπερφυσικά, πβλ. Ἀριστοφάνους *Νεφέλαι* στ. 384. Πλάτωνος, *Εὐθύφρων* 296E) τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶναι πράξεις θείας δυνάμεως ἔχουσαι εἰδικὴν σημασίαν. P h. H. M e n o u d, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 177. Ὁ Ἰωάννης βλέπει τὸ θαῦμα ὡς ἔσχατολογικὸν γεγονός· τὸ ὅποιον ἐπιτρέπει εἰς τὸν πιστὸν νὰ διίδη τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. 2, 11, 11, 1, 14). B o u r k e M., *The Miracle stories of the Gospels*, ἐν *Dunwoodie Review* 12 (1972) τ. 1-2, σ. 21-34.

σις όμως τῶν «σημείων» ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πίστεως. Τοῦτο καταφαίνεται οὐ μόνον ἐκ τῶν λόγων τῶν Γαλιλαίων (Ἰωάν. 6,30), ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅσων οἱ εὐαγγελιστὰὶ διασφύζουν περὶ τῆς στάσεως τοῦ πλήθους ἐναντι τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ: ἄλλοι σοβαρῶς ἐπροβληματίζοντο (Ἰωάν. 7,31), ἄλλοι προέβαινον εἰς ὁμολογίαν πίστεως (Ματθ. 14,28.33: Ἰωάν. 9,38), ἐνῶ ἄλλοι ἤρουντο τὴν θεότητα τοῦ Εὐεργέτου (Ματθ. 9,34: Ἰωάν. 12,39).

Ἐξ ἄλλου, παρ' Ἰωάννη ὁ ὅρος «ἔργα» φανερώνει οὐ μόνον τὰ θαύματα ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην δρᾶσιν τοῦ Ἰησοῦ (17,4). Τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς τὴν θεμελιώσιν ἀδιαλύτου σχέσεως μεταξὺ «λόγων» καὶ «ἔργων» μέχρι σημείου ταυτισμοῦ των (πρβλ. 14,10). Οὕτω παρουσιάζεται μία νέα ἐρμηνεία τῶν «λόγων» καὶ τῶν «ἔργων», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δικαιώνει τὸν ἰωάννειον τρόπον ἐκδιηγήσεως τῶν θαυμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων ἀκολουθοῦνται ἀπὸ μίαν ὁμιλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἐρμηνευτικὴν τοῦ προηγηθέντος θαύματος. Ἡ βαθυτέρα αἰτία τοῦ τρόπου αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ ποιῶν τὰ «ἔργα» εἶναι ὁ σαρκωθείς Λόγος⁴.

Ἐν ἄλλο σημεῖον τὸ ὁποῖον δέον νὰ τύχη τῆς δεούσης προσοχῆς εἶναι ἡ σημασία τοῦ ρήματος «ἐργάζεσθαι». Ἐν Ἰωάν. 6,27, ὁ Ἰησοῦς συνιστᾷ: «ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρωσὴν τὴν ἀπολλυμένην ἀλλὰ τὴν βρωσὴν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει». Εἰς ἀπάντησιν οἱ Γαλιλαῖοι ἐρωτοῦν: «τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ»; (6,28) ἐνῶ κατωτέρω ἀντιτείνουν: «τί ποιεῖς σὺ σημεῖον ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ;» (6,30). Τόσον ἐν τῇ Παλαιᾷ ὅσον καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ὁ ὅρος «ἔργον» ἀναφερόμενος εἰς τὸν Θεὸν δηλοῖ ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς θείας ἐνεργείας. Τὰ «ἔργα τοῦ Θεοῦ», ὡς «μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ», παρουσιάζουν δύο ἀπόψεις: δημιουργίαν καὶ σωτηρίαν καὶ τείνουν προοδευτικῶς εἰς τὴν θεμελιώσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς⁵.

4. «Τὸ ἔργον», εἰς τὸ πληθυντικόν, δηλοῖ συνήθως παρ' Ἰωάννη, τὰ «σημεῖα» τὰς μεστὰς θεολογικοῦ νοήματος θαυματουργίας τοῦ Ἰησοῦ. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ἰ δ ο υ, Ἡ Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 38. Διακρίνουν ἐνλίτε τὰ «θαύματα» εἰς «ἀνθρωπολογικά» (λάσεις ἀσθενῶν, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πονηρῶν πνευμάτων, ἀνάστασιν νεκρῶν) τὰ ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ εἰς «κοσμικά» τὰ δηλοῦντα τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ σύμπαντος (κατάπαυσις τρικυμίας, θαυμαστὴ ἀλιεία κ.λ.π.) P h. M e n o u d, αὐτόθι, σ. 174.

5. F. A m i o t, X. L. D u f o u r, ἄρθρον «Oeuvres», ἐν Voc. de Théologie Biblique³, Paris 1974, στ. 857. Πβλ. Ἡ λ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ, Σύγχρονος ἐρμηνευτικὴ προσέγγισις τοῦ Α' κεφ. τῆς Γενέσεως, Ἀθήναι 1978, σ. 7. Τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος διατυπωθείσας ἀπόψεις ἰδὲ ἐν: Β. Β ἔ λ λ α, Θεὸς καὶ Ἱστορία ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ θρησκείᾳ, ἐν Ἀθήναις 1934. Μ. Σ ι ὠ τ ο υ, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις κατὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, Θεσ/νίκη 1958. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Τὸ Νόημα τῆς Ἱστορίας κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, Ἀθήναι 1973. Σ. Λ ὄ λ η, Ἐσχατολογία καὶ Ἱστορία, Θεσ/κη 1958. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ἰ δ ο υ, Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐν περ. «Ἐκκλησια», τ. ΜΓ (1966), σ. 135 ἐξ. Ο.

Εἰδικώτερον, ἐν τῇ Κ.Δ. τὸ «ἔργον» τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ταυτίζεται μὲ τὸ «ἔργον» τοῦ Υἱοῦ (πρβλ. Ἰωάν. 5,17: Ματθ. 11,2,19). Παρ' Ἰωάννη δὲ οἱ ὄροι «ἔργον» ἢ «ἔργα» τοῦ Θεοῦ σημαίνουν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ συνεργήσῃ, μὴ ἐργαζόμενος «τὴν βρωσὴν τὴν ἀπολλυμένην», διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ φθαρτοῦ, καθ' ὅτι «παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (1 Κορ. 7,31), ἀλλὰ τοῦ αἰωνίου, ἥτοι τῆς βρώσεως τῆς μενούσης εἰς ζωὴν αἰώνιον (πρβλ. Ἰωάν. 6,27). Ἡ ἐρώτησις τῶν Γαλιλαίων, «τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ» (6,28) εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ. Δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψει των τί ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται διδάσκουν, ἀλλ' ἐνδιαφέρονται μήπως ὑπάρχει κάποια ἄλλη ἐντολή, ἥ, ὅπως γράφει ὁ J. Lagrange (αὐτ. σ. 173), ἐν μυστικὸν τὸ ὁποῖον κατέχει ὁ Ἰησοῦς, διὰ νὰ τὸ ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτούς. Ὁμολογοῦν ὅτι ἀγνοοῦν τὰ «ἔργα» τοῦ Ἰησοῦ. Δὲν τὰ κατενόησαν τὴν προτεραιάν, ὅτε ἐχορτάσθησαν θαυματουργικῶς, διότι ἀπέδοσαν σημασίαν εἰς τὴν διάρκειαν τῆς παροχῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς, ἐξαίροντες τὴν ἀξίαν τοῦ μάννα ἕναντι τῶν πολλαπλασιασθέντων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἄρτων ἐν τῇ ἐρήμῳ. Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεώς των, χρησιμοποιοῦν τοὺς παλαιοδιαθηκικοὺς λόγους: «ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς (τοῖς πατράσιν) φαγεῖν» (6,31). Τὸ ὑποκείμενον τοῦ ρ. «ἔδωκεν» εἶναι «ὁ Θεός». Ἄλλ' ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς πατέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔθεωρεῖτο καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μεσιτείας τοῦ Μωϋσέως, δι' αὐτό, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Κυρίου, οἱ Γαλιλαῖοι θὰ ὑπενόουν καὶ τὸν Μωϋσῆν. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ Θεὸς πρῶτον εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐφανέρωσε τὴν πρόθεσίν του διὰ νὰ δώσῃ τροφὴν εἰς τὸν λαόν: «Εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Ἰδοὺ ἐγὼ ὕω ἄρτους ἐκ τοῦ οὐρανοῦ...». Ἐν συνεχείᾳ, ὁ ἀρχηγέτης τοῦ Ἰσραὴλ ἐνημέρωσε τὸν λαὸν περὶ τῆς προθέσεως ταύτης τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀποροῦντας Ἰσραηλίτας πρὸ τοῦ φαινομένου τοῦ μάννα ἐρμήνευσεν: «οὗτος ὁ ἄρτος, ὃν ἔδωκε Κύριος ὑμῖν φαγεῖν» (Ἐξ. 16,4,15). Τὸ μάννα μετὰ τῶν ὀρυκτιῶν καὶ τοῦ ὕδατος, διετήρησαν εἰς τὴν ζωὴν τοὺς πορευομένους πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἄλλ' ὅμως, «οἱ πατέρες (ὑμῶν) ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀπέθανον» (Ἰωάν. 6,49). Τὸ μάννα, ἦτο «ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», διότι οὕτως ἠρμήνευσεν τὴν προέλευσίν του οἱ Ἰσραηλίται, ἀλλὰ δὲν ἦτο «ὁ ἄρτος ὁ ἀληθινός». Ἄν «ἔργον» τοῦ Θεοῦ ἦτο ἡ ἀποστολὴ τοῦ μάννα εἰς τοὺς πατέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ ὑψίστη ἔκφανσις τοῦ «ἔργου» αὐτοῦ εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ἀληθινοῦ».

Cullmann, Christ et le Temps, Neuchâtel 1959, R. Bultmann, Histoire et Eschatologie. Neuchâtel 1959, T. Heller, Die Etappen der Alttestamentlichen Heilsgeschichte, ἐν «ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ», σ. 3. J. L. Leuba, ἄρθρον «Oeuvre», ἐν Voc. Bibl. σ. 212-213,

β) Τὸ «ἔργον» τοῦ Πατρὸς.

«Ὁ Πατὴρ δίδωσι τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν»

(Ἰωάν. 6,32)

Εἰς τὰς ἐσφαλμένας περὶ τοῦ «ἄρτου ἐξ οὐρανοῦ» ἀντιλήψεις τῶν Γαλιλαίων ὁ Κύριος ἀπαντῶν ἀποκαλύπτει: «Ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ» (6,33). Τὸ ρῆμα «δίδωμι», ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ σημαίνει: παρέχω οἰκειοθελῶς, δωροῦμαι, προσφέρω, χαρίζω, ἐπὶ θεῶν δέ, παρέχω, ἐκχωρῶ, χαρίζω, εὐδοκῶ. Κατὰ ταῦτα, ὁ Πατὴρ «δωρεῖται» «τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν». Ἄρα, ἐνταῦθα πρόκειται περὶ «δωρεᾶς» τοῦ Θεοῦ. Δωρεά, ὡς γνωστὸν σημαίνει πᾶν τὸ διδόμενόν τι ἀνευ πληρωμῆς, ἢ ἀμοιβῆς, ἢ ἀνταποδόσεως⁶. «Δωρεὰ τοῦ Θεοῦ» εἶναι ὁ «ἄρτος ὁ ἀληθινός», «ὁ ἄρτος τοῦ Θεοῦ» (6,33), «ὁ Υἱὸς ὁ μονογενής» (3,16). Ἐν τῇ Κ.Δ., οὐ μόνον ὁ ὅρος «δωρεά», ἀλλὰ καὶ τὰ παράγωγα τοῦ ρ. «δίδωμι» (δόμα, Ἐφ. 4,8: δῶρον, Ἐφ. 2,8: δώρημα, Ρωμ. 5,16: δόσις, Ἰακ. 1,17), ἐκφράζουν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρεὰν ἀγαθῶν, καὶ κυρίως τοῦ ὑψίστου τούτων, ἦτοι, τοῦ ὅτι ὁ Πατὴρ «τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. 3,16: πρβλ. Γαλ. 1,4). Τόσον ἡ Σαμαρεῖτις, ὅσον καὶ οἱ Γαλιλαῖοι δὲν ἐγνώριζον τὴν «δωρεὰν τοῦ Θεοῦ» (πρβλ. Ἰωάν. 4,18), δι' αὐτό, ἐκείνη μὲν ἔθετο ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἰκανότητα τοῦ Ἰησοῦ διὰ τὴν παροχὴν εἰς αὐτὴν τοῦ «ὕδατος ζῶντος» (πρβλ. Ἰωάν. 4,11), οὗτοι δὲ ἀνεπιγνώστως ζητοῦν: «Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον» (6,34). Ἡ «δωρεὰ τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 4,7) καὶ ἡ «δωρεὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος», ὡς συνέπεια τοῦ βαπτίσματος (πρβλ. Πραξ. 2,38: 10,45), δὲν εἶναι διάφορος τῆς «δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ», ἥτις παρασχεθεῖσα εἰς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν, προητοίμασε τοῦτον διὰ τὴν ἀποδο-

6. Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Ἀθῆναι τ. 3, σ. 1986.2183. Συνώνυμοι ἔννοια ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Πατρὸς εἶναι: ἀπέμπειν) καὶ ἀποστελλεῖν». Καὶ δὴ, ὁ Πατὴρ ἀπέμπει) τὸν Υἱὸν διὰ τινὰ σκοπὸν (Ἰωάν. 5,37.43:6, 44:8,18:12,49:14,24), ἀποστέλλει) (πέμπει εἰς ὑπηρεσίαν τινά, πρβλ. Ἡροδότου, 5,32. Θουκ. 145) τὸν Υἱὸν (Ἰωάν. 16,18: 17,3: 20,17: 1 Ἰωάν. 4, 14). Τὸ ρ. «ἀποστέλλειν» ἰδιαιτέρως χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τῆς σχέσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ, δὲν εἶναι ἰδιωτικῆς τῆς ὑπόθεσις, ἀλλ' ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἀποστολὴν του ὑπὸ τοῦ Πατρὸς (Σ. Ἀ γ ο υ ρ ἰ δ ο υ, Ἡ Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ, σ. 36). Ἰδιαιτέρως καθίσταται προφανὴς ἡ σχέσις αὐτῆ ἐν Ἰωάν. 3,16: 5, 42: πρβλ. Β. Τ σ ά κ ω ν α, Ἡ Χριστολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, Ἀθῆναι 1969, σ. 40, ὑπ. 1.

χὴν τῆς τελείας Δωρεᾶς⁷ τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ δὴ ἐν «τῷ ἄρτῳ τῷ ἀληθινῷ». Ὁ «ἄρτος» οὗτος, ἀντιδιαστέλλεται τῆς προτυπώσεως αὐτοῦ, τοῦ μάννα, τῶν ἄρτων διὰ τῶν ὁποίων ὁ Κύριος ἔθρεψε θαυματουργικῶς τοὺς πεντακισχίλιους ἐν τῇ ἐρήμῳ, διότι εἶναι «ἀληθινός» καὶ «ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» καταβαίνων. Ἡ «δωρεὰ» αὕτη εἶναι ἡ ὑψίστη ἐκδήλωσις τοῦ «ἔργου» τοῦ Πατρὸς, ὅστις «ἕως ἄρτι ἐργάζεται» (Ἰωάν. 5,17). Τὸ «ἔργον τοῦ Θεοῦ», ὡς προείπομεν, ταυτίζεται μὲ τὸ «θέλημά» του. Δι' αὐτὸ ὁ Πατὴρ, «δίδων» τὸν Υἱὸν «ἐσφράγισεν» αὐτὸν διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὴν Βάπτισιν, (πρβλ. Ματθ. 7,16: Ρωμ. 4,11), τὴν «σφραγίδα» δὲ ταύτην ἐπεκύρωσε «μαρτυρῶν» περὶ τοῦ «Υἱοῦ ὃν ἀπέστειλεν» (Ἰωάν. 5,32. 37: 8,18), βεβαιῶν περὶ τῆς θείας προελεύσεώς του (Ματθ. 3,17.15,5) καὶ τῆς ἀληθείας τῶν «ἔργων» του (Ἰωάν. 12,28)⁸.

Οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, οἱ ἀκουσθέντες κατὰ τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Υἱοῦ, δημιουργοῦν μίαν νέαν κατάστασιν: κατὰ τὴν Μεταμόρφωσιν παρουσιάσθησαν «Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦντες μετ' αὐτοῦ» (Ματθ. 17,3). Ὁ δὲ Πατὴρ ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶχεν εἶπει κατὰ τὴν Βάπτισιν (Ματθ. 3,17), προσθέτει: «ἀκούετε αὐτοῦ» (Ματθ. 17,5). Κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Πατρὸς, ὁ Ἰησοῦς κηρύσσεται ὄχι ὡς Μεσσίας, ἀλλ'

7. A. Van h o y e, ἄρθρον «Don», ἐν Voc. Théol. Bibl. στ. 295. Τ σ ά κ ω ν α Β., Ἡ περὶ Παρακλήτου-Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, Ἐν Ἀθήναις 1978, σ. 70. 74.

8. Πρὸς τὸ ρῆμα «ἐσφράγισεν» παράλληλον εἶναι τὸ «ἡγίασεν» (Ἰωάν. 10,36), καθ' ὃ ὁ Πατὴρ ἡγίασεν καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν Υἱόν. Ἐν τῇ βιβλικῇ ὀρολογίᾳ τὸ «ἀγιάζειν» ἐκφράζει κυρίως τὴν ἰδέαν τοῦ «θέτειν κατὰ μέρος», ἀφορίζειν πρὸς σκοπὸν ἅγιον» (Ἐξοδ. 20,11: Λευιτ. 16,19: 2 Παραλ. 26,18: 2 Μακ. 1,25: Σ. Σειρ. 45,4: Ἱερ. 1,5). Ὡς ἀνταπόδοσις πρὸς τὸν Πατέρα καὶ διακονία πρὸς τὸν ἄνθρωπον θεωροῦνται οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν Ἀρχιερατικὴν προσευχήν: «ἀγιάζω ἑμαυτὸν» (Ἰωάν. 17,19), τ.ἔ. ὁ Ἰησοῦς ἀποδεικνύει τὴν ἀγιότητα διὰ τῆς θυσίας. Πρβλ. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ῖ δ ο υ, μν. ἔργ., σ. 73. W. Th ü s s i n g, La Prière Sacerdotale de Jésus, Paris 1970, σ. 102-103. G. M. B e h l e r, Les Paroles d' Adieux du Seigneur, Paris 1960, σ. 247 ἐξ. Ὡς πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πράξιν, δι' ἧς ὁ πατὴρ «ἐσφράγισεν» τὸν Υἱὸν ὁ C. Spicq θεωρεῖ τὴν ἐνσάρκωσιν, ὁ Bernard τὸ βάπτισμα, ὁ δὲ Westcott τὸν ἁγιασμόν διὰ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ. Πρβλ. B r o w n, μν. ἔργ., σ. 261. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἀλεξάνδρειας ἐρμηνεία τοῦ ἐν λόγῳ ρήματος: «Ἐπιδώσει μὲν τὴν βρῶσιν αὐτοῖς τὴν εἰς ζωὴν ἀποτρέφουσαν τὴν αἰώνιον, τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου φησί, ἐσφραγίσθαι γε μὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν παραχρῆμα διῆσχυρίσατο ἢ τὸ ἐ σ φ ρ α γ ῖ σ θ α ἰ πάλιν ἀντὶ τοῦ κ ε χ ρ ῖ σ θ α ἰ τεθικῶς, κατασφραγίζεται γὰρ ὁ χρίσμενος, ἦγουν ὅτι μεμόρφεται φυσικῶς πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ὁμοιον οὖν ὡς εἰ ἔλεγεν οὐκ ἀδυνατήσω βρῶσιν ὑμῖν ἐπιδοῦναι, τὴν μένουσαν εἰς αἰώνιον ζωὴν τε καὶ τρυφὴν ἀναφέρουσαν. Εἰ γὰρ καὶ ὀρώμαι καθάπερ εἰς ἐξ ὑμῶν, ἄνθρωπος δηλονότι μετὰ σαρκός, ἀλλ' ἐχρίσθην, καὶ κατεσφραγίσθην παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τὴν πρὸς αὐτόν» (M.P.G. 73, στ. 481-484A).

ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Πατρὸς, εἰς χρόνον ἐνεστῶτα ἐκφερομένη, δηλοῖ, ὅτι ἡ ἐνώτισις τῶν λόγων τοῦ Υἱοῦ καὶ ἡ προσαρμογὴ τῆς ζωῆς τῶν μαθητῶν πρὸς αὐτούς, πρέπει νὰ ἔχῃ διαχρονικὰς προεκτάσεις, δι' ἃ καὶ οὐδὼς θὰ πρέπη νὰ κλονισθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις των, ὅταν θὰ καταστῶσι μάρτυρες τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς ταφῆς του. Ἐν ταῦτῳ, ἡ προσωπικότης τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἡλιοῦ τίθεται εἰς δευτέραν μοῖραν. Ὁ Μωϋσῆς ἦτο ὁ Θεόπτης, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς ἔδωκε τὸν Νόμον καὶ τὸ μάννα καὶ ὁ Ἡλίας εἰς τῶν μεγίστων προφητῶν, ὁ διὰ τῆς ἀκλινοῦς πίστεώς του καὶ τῶν διὰ βίου ἀγώνων του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ ἀξιωθεὶς ν' ἀναληφθῇ εἰς τοὺς οὐρανοὺς· ὁ Ἰησοῦς ἕως εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο» (Ἰωάν. 1,18), ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἀγάπῃ του δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον «τὸν ἄρτον τὸν ζῶντα ἵνα (τις) ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ» (Ἰωάν. 6,50).

Τὸ ἔργον τοῦ Πατρὸς δὲν περιορίζεται εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ «ἄρτου τοῦ ζῶντος» ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀποδοχὴν τοῦ «ἄρτου» τούτου, δοθέντος, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν δὲν εἶναι συνέπεια μόνον βιώσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ «ἔργον» τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Μακρὰν πάσης ὑποψίας περὶ ἐρμηνείας τοῦ Ἰωάν. 6,37 ὡς ὑποβάθρου τῆς περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλίας, ἀποκαλύπτεται ἐνταῦθα ἡ ἐσωτάτη οὐσία τῆς πίστεως τῆς ὁποίας προϋπόθεσις εἶναι ἡ κλήσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἣν ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ ἀποδεχθῇ. Ὁ ἀποδεχόμενος δὲ ταύτην, ἐνισχύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς χάριτός του⁹ καθιστάμενος οὕτω «διδασκτὸς Θεοῦ» ὡς οἱ προφῆται Ἡσαΐας (54,13) καὶ Ἰερεμίας (38,33-34) εἶχον προεῖπει διὰ τοὺς πιστοὺς κατὰ τὴν μεσσιανικὴν ἐποχὴν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διδάσκοντος ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀποδοχὴ τοῦ πιστευόντος, ἄρα καὶ ἡ σωτηρία αὐτοῦ, εἶναι θέλημα τοῦ Πατρὸς τελειούμενον διὰ τοῦ Υἱοῦ (Ἰωάν. 6,44)¹⁰.

γ) Ἡ αὐτοαποκάλυψις τοῦ Υἱοῦ.

«*Εγὼ εἰμι ὁ Ἄριστος ὁ ζῶν*»
(Ἰωάν. 6,51)

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀποκάλυψιν ὅτι «ὁ Πατὴρ δίδωσι τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν», οἱ Γαλιλαῖοι σπεύδουν νὰ ἀπαντήσουν: «Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον» (6,34). Οἱ λόγοι τῶν Γαλιλαίων προκαλοῦν ἐκπληξιν, διότι μόλις πρὸ ὀλίγου ἔθεντο ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν αὐθεντίαν καὶ

9. Πρὸβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, Μ.Ρ.Γ. 73, 553. Τοῦ αὐτοῦ, Μ.Ρ.Γ. 73, 556D-557A. 524D.

10. Ἰωάν. 8,12. 23,24. 28,29: 10,7. 9.10. 11.14.17: 11,25: 14,4.6: 15,1.5: 18,5.37.

τὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ, συγκρίναντες αὐτὸν μὲ τὸν Μωϋσῆν (6,30-31). Παρόμοιόν τι εἶχε πράξει καὶ ἡ Σαμαριτίτις, ὅταν ἡμφεσβήτησε τὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ νὰ παράσχη εἰς αὐτὴν τὸ «ὔδωρ τὸ ζῶν». Δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ Ἰησοῦς νὰ ἦτο ἀνώτερος τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ, ὁ ὁποῖος ὠρυξε τὸ φρέαρ, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐπινον ὔδωρ οἱ ἀπόγονοί του (πρβλ. Ἰωάν. 4,11). Οἱ Γαλιλαῖοι, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις των ἀπαντοῦν ἀμέσως: «Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον» (6,34)· ὅπως καὶ ἡ Σαμαριτίτις, ἀκούσασα περὶ τοῦ «ὔδατος» τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ Κύριος, ἀμέσως, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, ἐζήτησε: «Κύριε, δὸς μοι τοῦτο τὸ ὔδωρ, ἵνα μὴ διψῶ μηδὲ διέρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν» (Ἰωάν. 4,15). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι, ἂν καὶ ἤκουσαν ὅτι «ὁ Πατὴρ δίδωσι τὸν ἄρτον», ἐν τούτοις, δὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Πατέρα Θεόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἡ προσπάθεια δικαιολογήσεως τῆς παρακλήσεως αὐτῆς τῶν Γαλιλαίων, ἐκ τοῦ γεγονότος καθ' ὃ τὴν προτεραιάν ἔθρεψεν αὐτοὺς θαυματουργικῶς ἐν τῇ ἐρήμῳ, δὲν εὐοδοῦται. Δὲν ἀπευθύνονται ἐν πίστει πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἀπλῶς ζητοῦν τὸν ἄρτον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν βιολογικῆς ἀνάγκης. Ἐκ τῆς ζητήσεως ταύτης τῶν Γαλιλαίων ὁ Κύριος ἀφορμώμενος ἀποκαλύπτει: «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν» (στ. 51), «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» (στ. 35).

Ἡ ἔκφρασις «Ἐγὼ εἰμι» κυρίως παρ' Ἰωάννη¹¹ καὶ ἄπαξ παρὰ Μάρκῳ (14,62) καθίσταται ὑπὸ τοῦ Κυρίου τύπος τῆς αὐτοαποκαλύψεώς του. Διὰ τοῦ «Ἐγὼ εἰμι»¹² ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει τὴν μοναδικὴν σημασίαν τῆς παρουσίας του διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἦτοι, δι' αὐτοῦ, οὐ μόνον ἀποκαλύπτει τὴν ὑπ' αὐτοῦ χορηγουμένην χάριν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον προσοικειώσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πιστῶν. Ὁ Κ. Kundsinn¹³ παρατηρεῖ, ὅτι αἱ Ἰωάνναιοι ἐκφράσεις δὲν ἔχουν σκοπὸν τὴν δόξαν τῆς θεότητος, ἀλλὰ τὴν ἀποκάλυψιν περὶ τοῦ τί εἶναι ὁ Ἰησοῦς διὰ τοὺς ἀκροατάς του. Ἡ προέλευσις τῆς ιδέας ταύτης δὲν πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν θρησκευτικὴν φιλολογίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης,

11. Διερεῦνησιν τῆς ἐνοίας «Ἐγὼ εἰμι» ἐν τῇ Π.Δ. ἰδὲ ἐν R. Bultmann, μν. ἔργ., σ. 225. Brown, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 533-538. Κατὰ τοὺς Συνοπτικούς, ὁ Ἰησοῦς χρησιμοποιεῖ συχνότατα μόνον τὴν προσωπικὴν ἀντωνυμίαν «Ἐγὼ» διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ ἐμφαντικῶς: τὴν αὐθεντίαν καὶ ὑπεροχὴν του ἐναντι τοῦ Νόμου τῆς Π.Δ. (Ματθ. 5,22.28.32, 34.39.44), τὸ κύριόν του ὡς Διδασκάλου ἀποστέλλοντος εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς μαθητάς (Ματθ. 10,16), τὴν ἰσχύν του ἐναντι τῶν πονηρῶν πνευμάτων (Μάρκ. 9,25), τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ μεσιτείας του (Λουκ. 22, 32), τὴν βεβαιότητα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πατρικῆς ὑποσχέσεως (Λουκ. 24,19), τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ κηρύγματος (Ματθ. 28,20), τὸ θάρρος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ (Ματθ. 14,27; Μάρκ. 6,50), τὸ κύριόν του κατὰ τὴν ὀνοματοδοσίαν τοῦ Πέτρου (Ματθ. 16,18), τὸν ἐπιεικέμενον θάνατον καὶ τὴν ταφήν του (Μάρκ. 14,58).

12. G o n z e l m a n n H., μν. ἔργ., σ. 358-9.

13. Charakter und Ursprung der Johanneischen Reden, 1939, παρὰ Ph. M e n o u d, L' Evangile de Jean, Neuchâtel 1947, σ. 44.

παρά τὰς ἀτυχεῖς ἀπομιμήσεις τῶν μανδαϊκῶν κειμένων, ἀλλ' εἰς τὴν Π.Δ. (πρβλ. Ἰωάν. 8,24. 28:13,19: Ἐξοδ. 3,14). Μόνον ἐν αὐτῇ ἡ ἔκφρασις «Ἐγὼ εἰμι» ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἔννοιαν. Ὁ παραλληλισμὸς οὗτος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἔκφρασις αὕτη ἔχει παρ' Ἰωάννη ὡς περιεχόμενον τὴν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ E. Schweitzer¹⁴ ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ὡς ἄνω Ἰωάννης ἔκφρασις εἶναι μεσσιανικὴ, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι εὐρίσκονται εἰς τὰς παλαιοδιαθηκικὰς περὶ Θεοῦ ἀποκαλύψεις. Αὗται μὲν βεβαιοῦν, ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ εἰς καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός, ἐκείνη δέ, ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ εἰς καὶ μόνος σωτὴρ. Εἰς τὰς ἐν λόγῳ ρήσεις, παρατηρεῖ ὁ Ἰ. Παναγόπουλος¹⁵, τὸ «ἐγὼ» εἶναι ὑποκειμενον καὶ οὐχὶ κατηγορημα, συνεπῶς δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ἡ πραγματικὴ καὶ κατηγορηματικὴ ἀξίωσις τοῦ Ἰησοῦ. Ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις δύναται τις νὰ κατανοήσῃ τὴν ὑφισταμένην διαφορὰν μεταξὺ τῆς αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Ἰησοῦ ὡς «ἄρτου ζῶντος» καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐνημερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ὅψει τοῦ μάννα· «οὗτος ὁ ἄρτος, ὃν ἔδωκε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν φαγεῖν» (Ἐξοδ. 16,15), ἀλλὰ καὶ τῶν ὅσων ἡ Σοφία περὶ ἑαυτῆς λέγει (πρβλ. Σ. Σειρ. 24,16-18).

Ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, ὁ «ἄρτος» οὗτος δὲν εἶναι ὕλικός, ἢ τυχαῖος, ἢ εἰς τῶν ἄρτων διὰ τῶν ὁποίων τὴν προτεραιὰν ἐχώρτασεν ὁ Κύριος τοὺς πεντακισχιλίους, ἢ ὅμοιος πρὸς τὸ μάννα, ἢ πρὸς ἄλλον προϋπάρξαντα ἢ πιθανὸν νὰ ὑπάρξῃ, ἀλλ' ὁ εἰς καὶ ὁ μοναδικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς σωτηρίας. Πᾶν ὅ,τι προϋπῆρξεν αὐτοῦ (τὸ μάννα, οἱ ἄρτοι ἐν τῇ ἐρήμῳ) ἦσαν προτύπωσης καὶ πᾶν ὅ,τι μέλλει νὰ ἀκολουθήσῃ ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ πράξει τῆς Ἐκκλησίας, θὰ εἶναι μυστηριακὴ ἀνάμνησις τούτου.

Ἡ μοναδικότης τοῦ «ἄρτου» τούτου ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶναι «ὁ ζῶν», «ὁ ἀληθινός», «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς».

Ὁ Θεὸς Πατὴρ «ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ... καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκεν ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ» (Ἰωάν. 5,26: πρβλ. 1 Ἰωάν. 1,2). Δι' αὐτό, «ἐν αὐτῷ (τῷ Υἱῷ) ζωὴ ἦν» (Ἰωάν. 1,14), καὶ αὐτὸς εἶναι «ἡ ζωὴ» (11,25:14,6). Ἡ ζωὴ αὕτη δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν παροῦσαν, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ παροδικότης, ἀλλ' εἶναι «ζωὴ αἰωνία» ὡς «ζωὴ τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 4,18). Δι' αὐτό ὁ «ἄρτος», ὁ ὁποῖος δίδεται ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ εἶναι «ὁ ἄρτος ὁ ζῶν».

Ὁ Ἰησοῦς εἶναι «ὁ ἄρτος ὁ ἀληθινός» (στ. 51). Τὸ ἐπίθετον «ἀληθινός» παρ' Ἰωάννη ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν (7,28: 1 Ἰωάν. 5,20) σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὸν γνήσιον, τὸν πραγματικὸν Θεόν, ἐν

14. «EGO EIMI...», Die Religionsgeschichtliche Herkunft und Theologische Bedeutung der Johanneischen Bildreden, zugleich ein Beitrag zur Quellenfrage des Vierten Evangeliums, 1939, παρὰ P. h. M e n o u d, μν. ἔργ., σ. 44.

15. Ὁ Προφήτης ἀπὸ Ναζαρέτ, Ἀθήναι 1973, σ. 178-179.

ἀντιθέσει πρὸς τὰ εἶδωλα, τὸν γνήσιον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν νόθον, «εἶναι ὁ πραγματικὸς ἢ γνήσιος ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι μόνος οὗτος ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, πληρῶν τὴν ὑψίστην ἐννοιαν τῆς θεότητος»¹⁶. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἐνταῦθα ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν θεώρησιν τοῦ ἀληθινοῦ, ἢ τοῦ ψεύδους τοῦ κόσμου τούτου. Δι' ὅ, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτεται ὡς «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν» (Ἰωάν. 1,9), «ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή» (15,1), «ὁ ἄρτος ὁ ἀληθινός».

ἽΟ Ἰησοῦς εἶναι «ὁ ἄρτος ὁ ἀληθινός», διότι εἶναι καὶ «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς» (6,42. 51.58). Ἡ «κατάβασις» (ἐνσάρκωσις) τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι συνέπεια τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρὸς (πρβλ. «τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενην ἔδωκεν» 3,16, «ὁ Πατὴρ ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου» 1 Ἰωάν. 4,14), ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Κατὰ ταῦτα, ἂν ὁ Πατὴρ «δίδωσι» τὸν Υἱὸν του — τὸν Ἄρτον, ὁ Υἱὸς «δίδεται» (τοῦ ῥήματος νοουμένου ὡς μέσης διαθέσεως: αὐτοπροσφέρεται) εἰς τὸν κόσμον ἐν τῇ κενώσει αὐτοῦ (πρβλ. Φιλιπ. 2,7). «Ἡ κένωσις τοῦ θεοῦ Λόγου, γράφει ὁ π. S. Boulgakof, δὲν εἶναι ἐν γεγονόσ ἀποκλειστικῶς γήινον ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ οὐράνιον, τελειούμενον ἐν τῷ βάθει τῆς Θεότητος»¹⁷. Ἄρα ἡ «κατάβασις» τοῦ Υἱοῦ—Ἄρτου, δὲν εἶναι μόνον ἔργον τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ. Αὕτη δὲν ἔχει περιορισμένας ἱστορικὰς διαστάσεις, ἀλλ' ὑπερῆστορικὰς καὶ ὑπερχρονίους προεκτάσεις. Ὁ «Ἄρτος» δὲν εἶναι μόνον «ὁ καταβάς», ἀλλὰ καὶ «ὁ καταβαίνων» (6,32.50), δηλαδὴ ἡ ἐνσάρκωσις εἶναι ἐν συνεχῆς παρόν, ὡς βιοῦται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Δι' ὅ ὁ Κύριος εἶναι «ὁ σπείρων» (Ματθ. 13,3), «ὁ κρούων τὴν θύραν» (Ἀποκ. 3,20), «ὁ ἐρχόμενος ἐν σαρκί» (2 Ἰωάν. 7).

Οὕτως, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συγκεκριαλαιώσωμεν τὰ ἀνωτέρω εἰς τὰ ἐξῆς: Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, Θεὸς ὢν ἀληθινὸς καὶ «ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος», «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς», «δίδεται» ἐν τῷ «Ἄρτῳ» τῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ.

ἽΟ «διδόμενος» οὗτος «ἄρτος» δὲν παρέχει «τροφὴν» ἀλλὰ «ζωὴν» εἰς τοὺς ἀνθρώπους (6,33). Ὁ σκοπὸς τῆς προσφορᾶς τοῦ «Ἄρτου» ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὅστις ταυτίζεται καὶ μὲ τὸν τοῦ Υἱοῦ εἶναι: «ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα» (6,51). Τοιοῦτοτρόπως, ὁ «Ἄρτος» οὗτος οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ μάννα τὸ ὅποῖον «ἔφαγον οἱ πατέρες καὶ ἀπέθανον. Ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα» (6,58). Κατὰ ταῦτα, ὁ «Ἄρτος ὁ ζῶν» εἶναι ἐν ταῦτῳ καὶ «ὁ Ἄρτος τῆς ζωῆς» (ὁ παρέχων

16. Σ. Ἰαγορίδου, Ἵπόμνημα εἰς τὰς Α', Β' καὶ Γ' Ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου, Ἀθῆναι 1973, σ. 206· πρβλ. C. S e n f t, ἄρθρον «Verité», ἐν Voc. Bibl., σ. 302. G. Q u e l l, ἄρθρον «Ἀλήθεια» ἐν T.W.N.T., τ. 1, 233-251. ἄρθρον «Verité», ἐν Voc. Th. Bibl., στ. 1328 ἐξ.

17. Du Verbe Incarné, Paris 1946, σ. 142.

ζωήν) τῶν ἀνθρώπων, διότι ὡς ἀλλαχοῦ εἶπεν ὁ Κύριος, «ἤλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν» (10,10).

Τὴν προσφορὰν τῆς ζωῆς ταύτης καλεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποδεχθῆ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Τοῦτο εἶναι κοινὸν σημεῖον εἰς ὀλοκλήρον τὴν Κ.Δ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Ἰησοῦν «ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. 6,47: πρβλ. 3,15. 16.36. 40: Ρωμ. 5,10: 1 Ἰωάν. 5,11.12.16: Ἰουδ. 12 κ.ά.). Ἡ πίστις αὕτη δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον συνέπεια τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ «ἔργον» τοῦ Πατρὸς τελειούμενον διὰ τοῦ Υἱοῦ (Ἰωάν. 6,29.39), διότι ὁ Πατὴρ προσφέρων τὸν «Ἄρτον» ἐλκύει πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον (6,44), καί, ἐφ' ὅσον οὗτος ἔχει «πνεῦμα μαθητείας», καθίσταται «διδασκτὸς Θεοῦ» (6,45). «Διδασκτὸς Θεοῦ» εἶναι «ὁ ἐρχόμενος» πρὸς τὸν Ἰησοῦν (6,37. 40), ὁ «θεωρῶν» (6,40. 62: 12,45: 17,24) Αὐτόν. Ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου χρησιμοποιοῦνται τὰ συνώνυμα «ὄρα», «θεωρεῖν», «θεᾶσθαι», ὡσὰν πρόκειται νὰ δηλωθῆ ἀπλῆ τις θεὰ ἢ βαθυτέρα ἐνόρασις γεγονότος, ἥτοι, ὑπὸ ὕλικήν καὶ πνευματικὴν ἔννοιαν. Οὕτως, ὁ «θεωρῶν καὶ πιστεύων» εἰς τὸν Ἰησοῦν εἶναι ὁ «βλέπων» διὰ τῶν σαρκικῶν ὀφθαλμῶν τὰ «ἔργα» του καὶ ἐν πίστει «θεωρῶν» ταῦτα. Δέον νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ πίστις αὕτη, δὲν σημαίνει «ἔργα πίστεως» ἀλλὰ «ζωὴν ἐν τῇ πίστει» εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἶναι ἐν τούτοις δυνατὸν ἡ πίστις νὰ προηγηθῆ τῆς «θέας» (Ἰωάν. 11,40: πρβλ. 1,51)¹⁸.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ προϋπόθεσις, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ αὐτό: ὁ θεωρῶν τὰ ἔργα τοῦ Ἰησοῦ, πιστεύει εἰς αὐτόν, καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν θεωρεῖ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δι' ὃ «οὐ μὴ πεινάσει... καὶ οὐ μὴ διψήσει πώποτε» (6,35), καὶ «ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος» (7,38). Τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Κυρίου: «πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ Πατὴρ πρὸς ἐμὲ ἤξει καὶ τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω» (6,37). Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἀνάγεται εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος θὰ δεχθῆ ἐν πίστει τὴν πρόσκλησιν τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτό, ἡ χορήγησις τῆς αἰωνίου ζωῆς δὲν τοποθετεῖται εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὸ παρὸν (πρβλ. 6,40· Ματθ. 5, 3. 10).

Εἰς τὴν ἐξ ἀντιθέτων ἀφετηριῶν κίνησιν, τοῦ «ἐκ τῶν ἄνω» «καταβαίνοντος» Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἐκ τῶν κάτω «ἐρχομένου» ἀνθρώπου πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως, τῆς συνεπαγομένης τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, δύναται τις νὰ θαυμάσῃ τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ἥτις κατανοεῖται ἐν τῇ σχέσει:

18. Πβλ. Ο. Cullman, «Εἶδε καὶ ἐπίστευεν»: La vie de Jésus objet de la «Vie» et de la «Foi» dans le Quatrième Evangile, ἐν Des sources de l' Evangile à la formation de la Théologie Chrétienne, Neuchâtel 1969, σ. 85. Brown, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 501, ἐνθα καὶ λεπτομερῆς διερεῦνησις τῶν ὄρων.

ὁ «καταβαίνων» «Ἄρτος»	ὁ «ἐρχόμενος» ἄνθρωπος
ὁ «ζῶν διδούς» Ἄρτος	ὁ «ἔχων» (λαμβάνων) ζῶν αἰώνιον ἄνθρωπος.

Ὁ «ἐρχόμενος» πρὸς τὸν Ἰησοῦν δὲν προέρχεται μόνον ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δοθέντος ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέχεται, «καὶ ἀναστήσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ», «πᾶν ὃ δίδωσιν αὐτῷ ὁ Πατήρ» (Ἰωάν. 6,39), ὅπερ σημαίνει τὴν δυνατότητα παντὸς ἀνθρώπου ν' ἀποδεχθῆ τὴν κλησιν τοῦ Θεοῦ.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ Πατήρ δίδωσι τὸν Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ «τὸν ἀληθινόν» (6,32) ποία σχέσις εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη μεταξὺ τοῦ 4ου αἰτήματος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς (Ματθ. 6,11) καὶ τῆς περὶ τοῦ «Ἄρτου τοῦ ζῶντος» διδασκαλίας τοῦ Κυρίου; «Στὴ Βίβλο, τὴν τροφή πού ὁ ἄνθρωπος τρώει, τὸν κόσμον πού πρέπει νὰ μοιράζεται γιὰ νὰ ζήσει, τοῦ τὸν παρέχει ὁ Θεὸς καὶ τοῦ παρέχεται ὡς κ ο ι ν ω ν ί α μὲ τὸ Θεό. Ὁ κόσμος ὡς τροφή τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι κάτι «ὕλικόν» καὶ περιορισμένο στὶς ὑλικὲς λειτουργίες, ἐπομένως διαφορετικὸ καὶ ἀντίθετο ἀπὸ τὶς ἰδιάζουσες «πνευματικὲς» λειτουργίες, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος συγγενεῦει μὲ τὸν Θεό. Ὅλα ὅσα ὑπάρχουν εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ ὅλα ὑπάρχουν γιὰ νὰ γνωρίσουνε τὸν Θεὸ στὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ κάνουνε τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κοινωνία μὲ τὸ Θεό. Ἡ θεϊκὴ ἀγάπη δημιουργεῖ τὴν τροφή καὶ τὴ ζωὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς εὐλογεῖ ὅλα ὅσα δημιουργεῖ, καὶ στὴ βιβλικὴ γλώσσα τοῦτο σημαίνει πὼς ὅλη τὴ δημιουργία τὴν κάνει τὸ σημεῖο καὶ τὸ μέσον τῆς παρουσίας καὶ τῆς σοφίας Του, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀποκάλυψής Του. «Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος». Αἱ σκέψεις αὗται τοῦ Alex. Schmemmann¹⁹ δίδουν τὸ πλαίσιον διερευνήσεως τοῦ προβλήματος. Ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν σήμερον ἐρμηνείαν, ὁ ὅρος «ἄρτος» ἐν τῇ Κυριακῇ προσευχῇ σημαίνει: α) τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα (ὕλικὴ ἐρμηνεία), β) τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (πνευματικὴ ἐρμηνεία), καὶ γ) τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου (εὐχαριστιακὴ καὶ ἐσχατολογικὴ ἐρμηνεία)²⁰. Ἄρα ὁ Κύριος ὑποδεικνύει ὅπως οἱ ἄνθρωποι

19. Γιὰ νὰ ζήσει ὁ Κόσμος, Ἀθήνα 1970, σ. 19. Πβλ. J. J a c o b, The Daily Bread in the Teaching of Jesus, ἐν Jee Vadharma (Kerala) 32 (1976), σ. 187-197.

20. Πλεῖονα περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ 4ου αἰτήματος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἰδὲ ἐν R. D e L a n g h e, Judaïsme ou Hellénisme, ἐν L' Attende du Messie (Recherches Bibliques), 1958, σ. 170. P. B o n n a r d, μν. ἔργ., σ. 85-86. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Ἀθήνα 1951, σ. 120-121. J. J e r e m i a s, Paroles de Jésus (Le Sermon sur la montagne. Notre Père) Paris 1969, σ. 143. Μ. Σ ι ώ τ ο υ, Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου, ἐν περ. «Ὁρθόδοξος Ἐπιστασία», Κατερίνη, τόμ. 16(1970), σ. 74. 17(1971), σσ. 5. 11.19.26. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ί δ ο υ, Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ, Ἀθήνα 1975, σ. 84-85. W. R o r d o r f, Le «Pain quotidien» (Matth. 6,11) dans l' histoire de l' exégèse, ἐν περ. «Didascalien» (Λισσαβών), τ. 6(1976), σ. 221-235.

αϊτῶνται παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τὴν ικανοποίησιν τόσον τῶν ὑλικῶν ὅσον καὶ τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ὁ Κύριος διεβεβαίωσε τοὺς ἀκροατὰς του, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, πολὺ περισσότερον μεριμνᾷ διὰ τοὺς ἀνθρώπους (πρβλ. Ματθ. 2,26. 32). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἰδιαιτέρως χρήσιμον εἶναι τὸ Δευτ. 8,3 καθ' ὃ «οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ...». Βαρύνουσαν σημασίαν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει ἡ λ. «μ ὀ ν ω». Δὲν ἀρνεῖται ὁ Θεὸς ἐν τῇ Π.Δ., ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἀφοῦ τὸ χωρίον τοῦτο ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ φιμώσῃ τὸν Πειράζοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ (πρβλ. Ματθ. 4,4), τὴν ἀξίαν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ δίδει πρωτεύουσαν σημασίαν εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Ἄν ὁ πιστὸς αἰτεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς «τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον», ὁ Πατήρ, ἀνταποκρινόμενος, πληροῖ αὐτὸν παντὸς ἀγαθοῦ, «δίδων» (προσφέρων) «τὸν Ἄρτον τὸν ζῶντα», «ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ» (Ἰωάν. 6,50). Ἡ προσφορὰ αὕτη ικανοποιεῖ πᾶν αἶτημα τοῦ ἀνθρώπου διότι ὡς ὁ Κύριος εἶπεν « ὁ ἐρχόμενος πρὸς με οὐ μὴ πεινάσῃ καὶ ὁ πειστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε» (6,35), ἀφοῦ τῶν ρημ. «πεινάσῃ» καὶ «διψήσῃ» δυνατὴ ἐρμηνεῖα εἶναι οὐ μόνον ἡ πνευματικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ὑλική.

(Συνεχίζεται)